

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SEYAHATNAMELERDE NEVŞEHİR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Meliha KARAKAYA

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK

2007 NİĞDE

ÖZET

Milyonlarca yıl öce Kapadokya içerisinde bulunan doğuda Erciyes, batıda Hasan Dağlarının patlamasıyla yöreye dağılan lavların soğumasıyla insanoğlunun ilk ayak bastığı çağlarda Kapadokya'nın tarihi başlamış oldu. Kapadokya Persler döneminde “Katpatukka” adıyla anılmaya başlamış ve Katpatukka iyi at yetiştirilen bölge anlamına gelmiştir. Daha sonra Muşkara olarak adlandırılmış, Damat İbrahim Paşa tarafından ise adı Nevşehir olmuştur. Avanos, Zelve, Göreme çevresinin tabii güzellikleri ve kültürel zenginlikleri yüzyıllar boyunca tarih yazarlarının ve seyyahlarının ilgisini çekmiştir. Paul Lucas bu ilginç bölgeyi seyahatnamesinde yakın dönem Avrupa'sına tanıtan ilk kişidir. Gravürde görülen Ürgüp ve çevresi, o günün Avrupa'sı için oldukça uzak bir diyardır. Paul Lucas'ın bu fantastik tasviri Batıda büyük ilgi çekmiş ancak bazılarına inandırıcı gelmemiştir. Ürgüp ve Göreme'nin daha gerçekçi tanıtımı ise Fransız seyyah Charles Texier'e aittir. Lucas'tan sonra bölgeye, Avrupalı seyyahlar 19. yüzyılda daha çok bilimsel amaçlarla araştırmalar yapmaya gelmişler. Bölge nedense 1930'lu yıllara kadar Türk seyyahların ilgisini çekmemiştir veya gözlemlerini yazmaya gerek duyulmamıştır. 1930'lu yıllarda İ.H. Sevük ve N.S. Örik'ün gezi yazıları bir ilk olmuştur. Gelen seyyahların ilgi alanları da farklı olduğu için inceleme alanlarında da farklılıklar görülür. Bazı seyyahlar daha çok kilise yapılarını, buradaki resim sanatlarını incelemişler ve bu konu hakkında bilgiler vermişlerdir. Bu konular daha çok sanat tarihini ilgilendirdiği için yapılan çeviriler tezin amacı doğrultusunda bir süzgeçten geçirilmiştir.

ABSTRACT

Introduced that eccentric region to the near period Europe with his travel notes. Ürgüp and its surroundings seen in the engraving looks so far from that period's Europe. Paul Luca's fantastic describe took great attention in the West but didn't look reliable to some. It belongs to the French traveller Charles Texier that ghe introduced Ürgüp and Göreme in much more reality. After Lucas, European travellers came to the Millions of years ago, when the humankind in the eras of their first settling on it, Cappadocia's history began by Erciyes standing on the east; by the spreading lavas caused from Mt Hasan' eruption. Cappadocia was called as Katpatukka in Persian period and that meant a good region for growing horses. Then it was called as Muşkara. Ultimately, it was named as Nevşehir by Damat İbrahim Paşa. With their natural beauties of Avanos, Zelve, Göreme and their cultural wealth have taken great attention among the history writers and travellers during centuries. Paul Lucas was the first person who region in 19th century for studying on scientific aims mostly. The region, somehow, didn't take attention of The Turkish travellers till 1930s and not need to feel to write down their observations. In 1936, İ. H. Sevik and N. S. Örik's travelling notes were the first ones. As the travellers concernings have been different, in their research differences can be recognised. Some travellers have focused on mostly churches, studied on the artistic paintings and given information about those subjects. As these subjects are related with mostly the art history, the translated works have been investigated by means of the aims of the thesis.

ÖNSÖZ

Şüphesiz ki seyahatnameler bir kentin tarihi hakkında hem metin, hem de görsel yönden bilgi veren en önemli kaynaklardır. Bu kaynakların derlenmesi, şehrin farklı anlatımlarla gözler önüne serilmesidir.

Bu çalışmanın asıl konusu Nevşehir'e gelen seyyahların kent hakkında verdiği bilgilerdir. Bu eserler gezi notları olduğundan seyyahların bölgenin kiliselerinin içyapısını anlattığı yerleri, başlarından geçen anıları v.b. ayrıntılara yer vermeden anlatmaya çalıştım. Çevirileri aynen aktarmak yerine belli bir yorumla dile getirmeye çalıştım.

Önümde duran problemlerden biri Nevşehir'de bu konu hakkında hatırı sayılır pek çalışmanın olmaması, diğeri ise seyyah listelerine ulaşmak, ulaştıkça da elde ettiğim kaynakların neredeyse tamamının çevirisiz olmasıydı. Teze başladığımda ülkemizde yapılan çeviri işlerinin yetersiz olduğunu, bu işe pek fazla kaynak ayrılmadığını gördüm.

Tezin oluşumunda yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK'e, Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ'a ve hocam Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL'a bana verdiği kaynak kitaplardan dolayı, Doç. Dr. Remzi KILIÇ'a bana her zaman destek verdiği için, Ürgüp Lisesi Müdür Yrd. Mustafa KAYA'ya bölge hakkında verdiği bilgilerden, Göreme Ataman Otel Müdürü Abbas ATAMAN'a ve belgeleri çevirmede emeği geçen herkese yardımlarından dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

MAYIS 2007

MELİHA KARAKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
FOTOĞRAF LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KENTİN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1. Kapadokya Adının Menşei	4
2. Nevşehir Adının Menşei	4
3. Coğrafi Konum	5
4. İklimi ve Bitki Örtüsü	6
5. Tarihçesi	7
6. İdari Yapı	10

II. BÖLÜM

SEYAHATNAMELERDE NEVŞEHİR

1. Hans Dernschwam	13
2. Paul Lucas	16
3. Charles Texier	18
4. William J. Hamilton	24

5. Feldmareşal Helmuth Von Moltke	28
6. William Francis Ainsworth	30
7. Heinrich Barth	35
8. A.D. Mordtmann	36
9. J.R. Sitlington Sterrett	40
10. Ernest Chantre	42
11. W.M. Ramsay	44
12. Roman Oberhummer- Heinrich Zimmerer	48
13. Hans- Herman Graff Von Schwinitz	52
14. Hans Rott	57
15. Guillaume de Jerphanion	59
16. R.M. Dawkins	61
17. Béla Hovarth	63
18. Nahit Sırrı Örik	66
19. İsmail Habib Sevük	68
20. Yorgo Seferis	71
21. Lord Kinros	74
22. Yaşar Kemal	76
SONUÇ	78
BİBLİYOGRAFYA	81
EKLER	85
ÖZGEÇMİŞ	91

Fotoğraf Listesi

EK I.	Poul Lucas (peribacaları)	85
EK II.	Ainsworth (peribacası)	85
EK III.	Oberhummer- Zimmerer	86
EK IV	Oberhummer- Zimmerer (Eski Nevşehir)	86
EK V.	Oberhummer-Zimmerer (Ürgüp)	87
EK VI.	Hans-Herman Graf Von Schweinitz (Ürgüp)	87
EK VII.	Schweinitz (Nevşehir’de bir aile)	88
EK VIII.	Schweinitz (Ürgüp)	88
EK IX.	Schweinitz	89
EK X.	Hans Rott (Mustafapaşa)	89
EK XI.	Rott (Göreme Kiliselerinden bir Resim)	90
EK XII.	Rott (Elmalı Kilise)	90

Kısaltmalar Listesi

Vb.....	ve benzeri/ ve benzerleri
Çev.....	Çeviren
y.y.....	Basım yeri yok
t.y.....	Basım tarihi yok
a.g.e.....	Adı geçen eser
C.....	Cilt

GİRİŞ

İnsanları seyahate iten en önemli nedenlerden biri gezip görmek, yeni yerler keşfetmektir. Tarihin ilk dönemlerinden beri insanlar bu amaçla yeni yerlere gitmişlerdir. 19. yy da ise bu sebeplerin yanına bir de ekonomik ve siyasi nedenler eklenmiştir.

Sebebi ne olursa olsun bu seyahatnameler; bir kentin tarihi, soysal ve siyasi hayatı, ekonomisi, dini inançları, coğrafi özellikleri, o kentin bitki örtüsü v.s. hakkında bizleri bilgilendirmektedir. Çünkü kentin tarihi hakkına sadece arşiv kaynaklarından yararlanmak bizi tam tatmin etmez.

Bunun dışında seyahatnameler görsel malzemelerle de desteklendiğinden tam açıklayıcı bilgiler arz eder. O dönemle şimdiki zaman arasındaki farkı daha net görebilme imkânı sağlar.

Birçok gezgin Anadolu'nun ticaret yollarından geçerek Anadolu'yu gezmiştir. Hristiyanlar; dinlerinin yayılma gösterdiği sıralarda Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı yasaklaması ve kendilerine eziyet etmesi sonucunda Kapadokya'nın doğal yapılarının içine saklanmışlardır. Sonra kendilerine yar altında gizli evler oluşturmuşlardır. Böylece Roma'nın gazabından kurtulmuş ve ibadetlerini de serbestçe yapabilmışlardır. Bu durum Roma'nın Hristiyanlık dinini serbest bırakmasına kadar devam etmiştir. Bu nedenle Kapadokya Hristiyanlığın merkezi sayılmıştır. Hem bu nedenden dolayı hem sahip olduğu doğa güzelliği sayesinde, hem de sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle tarihin her döneminde seyyahların ilgi odağı olmuştur.

Biz de yukarıdaki nedenden dolayı Kapadokya'ya uğramış olan seyyahları tez konusu olarak belirledik. Ama bu konuda yapılan çalışmalar çok azdı. Zamanla seyyahların listesini ele geçirdim ama bu sefer de başka bir sorun çıktı. Bu sorun

kaynaklardan çevirisi yapılanların neredeyse hiç olmamasıydı. Kaynak bulmak bir yana bunların çevirisini yaptırmak da epey güç oldu. Tabii bulduklarımızın dışında başka seyyahların da olduğu kesindir. Bundan sonra yapılacak bir çalışmada bu eksiklikte giderilmeye çalışılacaktır.

Çalışmaya başlandığında gelen gezginlerin ilgi alanlarının farklı olduğu görüldü. Bazı gezginler doğa yapısıyla ilgilenirken, bazıları kilise resimleri ve yapılarıyla ilgilenmiş, bazıları da okuduğu gezginin bu yöre hakkında verdiği bilgiden çok etkilenmiş ve doğruluğunu kontrol için gelmiş, bazıları da dil yapılarını incelemek için. Verilen bilgilerden kiliselerle ilgili olanları sanat tarihi konusu olarak düşünüp tez konusu dışında tutmaya karar verdik. Her gezginin olayları kendi düşüncelerine göre yorumladığını ama peribacalarının büyüleyici yanının hepsinde aynı duyguyu uyandırdığını görüyoruz.

Ulaşım olanaklarının kıt olduğu 1960 yıllarına dek yöre ve ülke insanları bu eşsiz doğa yapısının değerini ancak yabancı turistlerin yine bu yıllarda gelmesi ile fark ettiler. Yörenin eski evlerinin ve halk ev araçlarının değerlerini ise daha sonraki tarihlerde kavramışlardır. Bu konuda Samih Rifat'ın "bunu keşif için Rönesansı aşırp 'manzara' kavramını keşfetmek lazımdır" yorumu çok isabetlidir.

Kadı Burhaneddin'in ve günlükçüsü Şeyh Astrabadi'nin buralarda bulundukları halde buranın doğa yapısından hiç bahsetmemesinin sebebi yukarıdaki nedenle açıklanabilir.

Teze başlarken bölgeye gelen seyyahlar belirlenmiştir. Eserlerine ulaşabildiklerimin çevirisi yapılmıştır. Antik çağlardan başlayarak ulaşabildiğim seyyahlar tarih sırasına göre sıralanmıştır. Seyyahlar hakkında tanıtıcı biler ise her seyyahın başlığının altında bir paragraf halinde verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde Nevşehir'in tarihi geçmişi, adının anlamı, ekonomik durumu, doğal yapısının oluşumu, coğrafi durumu hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümünde, bura uğramış olan seyyahlar ve eserlerine yer verilmiştir. Eserler birebir aktarılmamıştır. Ama kent hakkında verdikleri bilgiler ayrıntılı olarak yazılmıştır. Bazı ilginç betimlemeleri kendi orijinal eserlerinden bire bir aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde genel bir sonuca yer verilmiştir. Bölgeye gelen seyyahların gözlem ve araştırma tekniklerinde de farklılıklar olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Ekler bölümüne teze aldığımız seyyahların kitaplarında bulunan bölgenin resimleri vardır. Okuyucunun o dönemle bu dönemi görsellerle de kıyaslaması açısından önemli görülmüştür.

Bölgeye 1930'lu yıllarda gelen Nahit Sırrı Örik ve İsmail Habip Sevük ve 1950'lerde burayı gezen Yaşar Kemal Türk'ün bölgeyi yorumlamasını göstermek açısından önemli olduğu için esere konu olmuştur.

I.BÖLÜM

KENTİN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1. KAPADOKYA ADININ MENŞEİ

Milyonlarca yıl öce Kapadokya içerisinde bulunan doğuda Erciyes, batıda Hasan Dağlarının patlamasıyla yöreye dağılan lavların soğumasıyla insanoğlunun ilk ayak bastığı çağlarda Kapadokya'nın tarihi başlamış oldu.

M.S.17'de Roma İmparatorluğu'nun eyaleti olan 'Kapadokya' bölgesinin adı daha eski dönemlere gitmektedir. İlk kez Herodes'in metinlerinde (M.Ö. 2300'e ait Hititçe bir metin buradaki yerleşme merkezleriyle ilgili bilinen en eski yazılı kaynaktır.) rastladığımız 'Kapadokya' kelimesi muhtemelen Persler'ce kullanılan 'Katpatuka'nın Yunancalaştırılmış şeklidir.

Güney'in verdiği bilgiye göre ise; Asurluların 'Katpatuka' adını verdiği bölgeye, İranlılar 'Kapadokya' adını vermiş. İran dilinde bu sözcüğün anlamını 'cins atlar diyarı' olarak belirtmiştir¹.

2. NEVŞEHİR ADININ MENŞEİ

17. yy. başlarına Nevşehir'de doğan Damat İbrahim Paşa Osmanlı sarayına hem damat hem vezir olarak girmiş ve böylece eski ismi 'Muşkara' (sağlam yapılı) olan bu şehre 'Yeni Kent' anlamına gelen 'Nevşehir' ismi verilmiştir².

¹ Emrullah Güney, **Nevşehir İli 'Kapadokya'**, 1988:31.

² Güney, **a.g.e.** : 31.

3. COĞRAFİ KONUMU

Nevşehir İç Anadolu Bölgesinde 36°19' ve 39°24' Kuzey enlemleri ile 34°15' ve 35°15' Doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Konya kapalı havzasındaki Derinkuyu ilçesi dışında, ilin tamamı Orta Kızılırmak Havzasında yer almaktadır. Konum itibarıyla Türkiye'nin tam ortasında bulunan Nevşehir, 5467 km² yüz ölçümüyle ülke topraklarının binde yedisini kaplamaktadır³.

Kapadokya bölgesi doğuda Erciyes (916m), güneyde Hasan Dağı (3253m) gibi volkanik dağlarla sınırlanmakta, kuzeye doğru bir dizi derin vadiyle Kızılırmak havzasına, batıya doğru ise Tuz Gölü çöküntüsüne uzanmaktadır. Bölgedeki volkanik faaliyetler yeni jeolojik çağda oluşmuştur. Bu nedenle büyük jeolojik yapı temel özellikleriyle, ayrıca tali kraterler ve piroklastik kalıntılar günümüze kadar bozulmadan gelebilmiştir. İlk volkanik sarsıntılardan sonra meydana gelen atmosferik hareketler birbirine yakın ve karmaşık vadi şekillerinin, yarıların ve uçurumların oluşmasına yol almıştır. Ayrıca bunların arası da birbirinden farklı görünümde yarık mağaralar, müstakil yassı ve sivri kaya tepecikleri ortaya çıkmıştır.

Kuzeyde Kızılırmak, güneybatıda Melendiz ve güneydoğuda Mavruca gibi üç ana nehrin yatakları bölgenin hidrografik yapısını belirler. Bunların besleyici kolları dağlardan gelen küçük kaynakların taşıdığı su miktarına, dolaylı olarak çeşitli mevsimlerdeki yağış miktarına bağımlı olarak değişkendir. Gerek bu faktör, gerekse kayaların litolojik özellikleri erozyonu arttırmıştır. Kızılırmak havzasının morfolojik yapısı çok zengindir; bu bölgede erozyon faaliyetlerinin başlangıç döneminde oluşan Zelve ve Göreme derin ve dar vadilerin yanı sıra, kademeli ve geniş, 'peribacası' adı verilen sivri kaya tepeciklerini içeren vadileri görmemizi sağlar. Erozyon faaliyetleri bölgede yeni jeolojik dönem içinde gerçekleşmişti; bunu kanıtlayan tabiatın henüz son şeklini almamış görünen yapısı, alışıl gelmemiş çeşitliliği ve yükseklik farklılıklarıdır. Bölgede Göreme, Ürgüp, Çavuşin veya Uçhisar gibi birbirinden

³ Kemal Görmez, **Kapadokya'da Mevcut Durum Raporu**, 2002: 1.

değişik yer biçimlerini barındıran merkezlerin varlığı erozyonun oluşturduğu birer motif gibidir⁴.

4. İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

Platonun yaklaşık ortasında yer alan bölge genelde karasal ve yarı-çöl iklim kuşağının etkisindedir. Bu iklim dağların yükseklik ve yapısına göre bazı farklılıklar gösterir. Genellikle yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır. Kar yağışının en yoğun olduğu aylar Aralık, Ocak ve Şubat, yağmurun en yoğun olduğu aylar ise Mart, Nisan ve Mayıs'tır. En yüksek sıcaklıklar Mayıs ile Eylül arasında ölçülür; gündüz ve gece arasında büyük ısı farkı vardır. Kızılırmak vadisi yazın çevresindeki platolara göre daha sıcaktır. Kışın ise buralara yağın kar daha kısa süre yerde kalır, hemen erir⁵.

Karasal iklim bölgesinde yer alan Nevşehir ilinde step yani bozkır bitkileri görülür. Ormanları insan eliyle yok edilmiş bölgede geniş alanlar bozkır durumuna dönmüştür. Bozkır bitkileri genellikle bir yıllıktır. İlkbaharda havalar ısınıp da yağmurlar başlayınca toprak altında bekleyen tohumlar çatlar, süratle yeryüzüne çıkarlar. Bütün yazılar yemyeşil, renk renk çiçeklerle bezenir. Başlıca bozkır otları; keven, kekik, üzerlik, kertiyen, sığırkuyruğu, kangal, yalargı, sormuk, püren... Bölgede orman denen ağaç toplulukları yoktur⁶.

İklim özelliklerine ve toprak yapısına bağımlı olarak bitki yapısı değişmektedir. Volkanik dağların granit ve kireçtaşı kaplı yüksekliklerinde bitki örtüsü çok seyrek. Vadilerin yanındaki tuf toprağı ise nehir yataklarının çevresinde olduğu gibi verimlidir ve bilhassa üzüm yetiştirmeye elverişlidir⁷.

⁴ Yıldız Ötügen, **Göreme**, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987: 24-25.

⁵ Hüseyin Güney-Emrullah Güney, **Nevşehir İli**, İstanbul, 1974: 13.

⁶ Güney, **a.g.e.**: 20.

⁷ Ötüken, **a.g.e.** :10.

5. TARİHÇESİ

Kapadokya bölgesi tarih içerisinde çeşitli devlet, toplum ve önemli kişilerin adlarıyla anılan dönemler yaşamıştır. Kapadokya Bölgesi'nin tarihi M.Ö. 3000'lerde yaşamış Asur ticaret kolonileri ve Hititlere kadar gitmektedir. Kapadokya Bölgesi'ni üç ana dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem paleolitik, neolitik ve antik dönemlerdir. İkinci dönem Roma ve Bizans dönemleri ve son dönem Türk dönemidir.

Kapadokya'da paleolitik döneme ilişkin izlere pek rastlanmamakla birlikte, bu güne kadar elde edilen veriler bu izlerin erken paleolitik dönemden çok son paleolitik döneme ait olduğunu göstermektedir. Paleolitik dönemden sonra volkan patlamalarının uzun süre insan yerleşimine müsaade etmediği sanılmaktadır. Bu dönem neolitik döneme kadar devam eder. Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar da neolitik dönemden başlayan birçok yerleşme tespit edilmiştir. İnsanlığın avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği döneme ait izlere rastlanmamasında volkanik patlamaların yanı sıra, Kapadokya'nın yaşayan doğasının sonucu, mekânların bir sonra gelenler tarafından genişletilip tekrar yerleşime sahne olmasıyla izlerin silinmesinden kaynaklanmaktadır⁸.

Bölgede İ.Ö. 2500 sonlarında Asurlular ticaret kolonileri kurmuşlardır. Bu dönemden kalan Anadolu tarihini aydınlatan en önemli belgeler Kapadokya tabletleridir. Kapadokya'nın “güzel atlar ülkesi” anlamına gelen adı da Asurluların mirasıdır. Asurluların Katpatuka adını verdiği bölge Persler döneminde Kapadokya adını almıştır. Erken bronz çağı sonlarında (İ.Ö.3200–1650) bölgenin- özellikle Avanos ve Kültepe'nin önemli, bir ticaret merkezi olduğunu Asurlu tüccarların pişmiş topraktan yapılmış ticaret mektuplarından öğreniyoruz. Asur dönemi 1850–1800 yılları arasında sona ermiştir⁹.

⁸ Görmez, a.g.e.: 12.

⁹ Görmez, a.g.e.: 12.

İ.Ö. 1800–1200 yıllarında Hititler Kapadokya'nın güney bölümlerini de egemenlikleri altına alınca, Nissa'da çevresiyle birlikte bu devletin sınırları içinde kalmıştır. Bu dönemde Nisa Ankara ile Kayseri'yi birbirine bağlayan yol üzerinde olduğundan önemli bir merkez olarak gelişmiştir¹⁰.

M.Ö. 1200–1100 yıllarında Hititlerin bir kolu olan Tabal Krallığı yeniden canlanarak bölgeyi ele geçirmiş ancak Ege'den, Kafkaslarda Doğudan gelen saldırılarla sarsılan Krallığın Kapadokya'daki hâkimiyeti, Frigyalıların öncüsü Mışkiler tarafından son bulmuştur¹¹.

İ.Ö. 1100–950 Frigyalılar bölgeye hâkim olmuş ancak Kimmer ve İskit akınları sonucunda Firigler Orta Anadolu'dan Batı'ya sürülmüştür.

İ.Ö. VI. Yüzyılda bölgeye Firigya'nın önemli bir kısmını ele geçiren Lidyalılar egemen olmuştur. İ.Ö. 575–546 arasında Lidya, Pers çatışması yaşanır. Persler bölgeye hâkim olur. Anadolu halkı kendilerine yancı olan Pers hâkimiyetine alışmamış ve sık sık ayaklanmışlardır. İ.Ö. 334–331 dönemlerinde Makedonya komutanlığı bu büyük krallığı çökertmiş ve Kapadokya'ya hâkim olmuştur. M.S.17 Kapadokya Krallığı Dönemi birinci aşamayı oluşturur¹².

Yorgo Seferis eserinde, Kapadokya monolitlerinde Hıristiyanlık öncesinden hiçbir şey bulunamamış olmasını, Erciyes'in taşının yumuşak olmasından dolayı zamanın her şeyi silmiş olabileceğine bağlar. M.S. 1.yüzyılda Hıristiyan dininin bölgedeki etkinliği hakkında da kesin bilgilere sahip olunmadığını, II. yüzyılın sonlarında Caesarea ve Melitene'de (Malatya) bu dini kabul etmiş topluluklar mevcut olduğunu vurgular¹³.

17–395 Roma İmparatorluğu Dönemi, 395 Doğu Roma (Bizans) Devleti, ikinci aşamayı oluşturur.

¹⁰ Hüseyin Güney, **a.g.e.** : 20.

¹¹ Görmez, **a.g.e.**: 13.

¹² Görmez, **a.g.e.**: 13.

¹³ Ötügen, **a.g.e.** : 18.

Roma İmparatorluğu bütün Anadolu'yu ele geçirdikten sonra, Hristiyanlığın yayılma dönemlerinde, dinsel özgürlük olmadığı için halk Göreme vadilerine sığındı. Peribacalarının içlerini oyarak kilise, ev, ahır, kiler, şarap evleri oluşturdu. Göreme ana yollardan uzak olduğu için Roma buraya uzanamadı. Burası uzun yıllar Hristiyanlık Okulu ve misyonerlik merkezi olarak kaldı. M.S.330'da Hristiyanlık serbest bırakınca Kapadokya Hristiyanlaştı¹⁴.

Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Anadolu Doğu Roma'nın eline geçti. Bizans'ın egemenliğinin ilk dönemlerinde sessizce yaşamlarını sürdüren Kapadokya halkının huzurunu İran Sasanilerin ve Arapların saldırıları bozmuştur. Araplar 300 yıl süreyle Kapadokya'ya hâkim olmuşlardır. Bu dönemde Hristiyan halk yeraltındaki sığınaklara gizlenmiş ve baskının geçmesini beklemiştir. Bu dönemde Kapadokya durmadan Bizans ve Araplar arasında yer değiştirmiştir. Bu dönemde Kapadokya Hristiyanlar için sığınak olmuştur. Bu dönemde ziyaret edilen kiliselerin çoğu bu dönemden kalmıştır¹⁵.

1071 yılında Malazgirt Ovasında Bizans ordusunu yenen Türkler akın akın Anadolu'ya gelmeye başladılar. Bu da üçüncü aşamayı başlatmıştır. Emir Afşin Bey Kapadokya'yı Türk yerleşmesine açtı. Oğuz Türkleri Rum köylerine komşu oldular ve barış içinde yaşadılar. Kapadokya giderek Türkleşti. Danişmentliler ile Konya Selçukluları arasında el değiştiren yöre kanlı kardeş kavgalarına sahne oldu¹⁶.

1243'te Köseadağ Savaşı'nda Selçukluların Moğollara yenilmesiyle bölgede Moğol hâkimiyeti başladı. Bölge Moğollar tarafından bir üs olarak kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti yıkılınca bölge Karamanoğullarının ve Dulkadiroğullarının egemenliğine girmiştir. Yavuz Sultan Selim Dulkadiroğullarını ortadan kaldırdıncı bölge Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğine geçmiştir. 1718–1730 Lale Devrinde sadrazam olan Muşkaralı Damat İbrahim Paşa doğduğu yeri

¹⁴ Güney, **a.g.e.** : 32.

¹⁵ Hüseyin Güney, **a.g.e.** : 21.

¹⁶ Güney, **a.g.e.** : 32.

unutmadı. Buraya kültüphae, okul, imarethane, han... yaptırdı ve konar göçerlerin buraya yerleşmesi için bölge vergiden muaf oldu. Muşkara ismi “Nevşehir” olarak değiştirildi. Lale Devri bitince bu hızlı gelişme durdu, bu 7-8 yıllık canlılıktan eser kalmadı¹⁷.

1780 yılında Kırşehir Sancağına bağlandı. 1867 Nevşehir livası kazaya dönüştürülerek Niğde’ye ve 1902’de de Ankara sancağına bağlanmıştır. Nevşehir Mondros Mütarekesi günlerinde 12. Kolordu’ ya bağlı 11. tümenin denetim alanı içindeydi. Karargâhı Niğde’de bulunan tümenin önemli silah ve cephane depolarından biri de Nevşehir’de idi. Orta Anadolu, Mütareke’nin belirlediği paylaşım alanlarının dışında kaldığı için Nevşehir, Milli Mücadele yıllarında önemli bir siyasi olaya tanık olmadı. Bununla birlikte 4 Eylül 1919’da toplanan Sivas Kongresi’ne, Nevşehir adına bir delege katıldı: Dellalzade Hacı Osman Efendi. Hacı Osman Efendi, kongrede alınan bütün vilayet ve kazalarda Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Şubeleri oluşturulmasını öngören kararın Nevşehir’de uygulanmasına öncülük etti¹⁸.

Cumhuriyetimizin ilanından sonra 1924’te Niğde yeni idari yapılanmada bir il olarak ortaya çıkarken Nevşehir de ilçelerinden biri oldu. Yine bu yılda yapılan nüfus mübadelesinden sonra Hıristiyan toplumu Kapadokya’da büyük ölçüde son bulmuş oldu.

6. İDARİ YAPISI

6429 sayılı yasa ile Nevşehir 20 Temmuz 1954 tarihinde il haline getirildi. Kırşehir ve Kırşehir’e bağlı Mucur, Avanos, Hacıbektaş (1945’te ilçe oldu.), Kayseri’ye bağlı Ürgüp (1935’te ilçe oldu.), Niğde’ye bağlı Arapsun (1948’de Gülşehir adını aldı.) Nevşehir’in ilçeleri haline getirildi. Kozaklı ve Hamamorta köyleri Avanos’a bağlı birer köy iken birleştirilerek 1954’te Kozaklı adıyla ilçe olarak Nevşehir’e bağlandı. Kırşehir 1957’de tekrar il yapıldı. Mucur ilçesi ile beraber Nevşehir’den ayrıldı. Daha önceleri Melegübü ismi ile anılan bir bucak

¹⁷ Güney, a.g.e. : 32.

¹⁸ www.devetonline.com/turkiye/nevsehir 2007/04/20 (20.04.2007)

merkezi olan Derinkuyu 1 Nisan 1960'da ilçe durumuna getirildi. Acıgöl kasabası ise 4 Temmuz 1987'de ilçe olmuştur.

Şu anda Derinkuyu, Avanos, Ürgüp, Kozaklı, Hacıbektaş, Gülşehir ve Acıgöl olmak üzere yedi tane ilçesi vardır¹⁹.

Acıgöl; Nevşehir'e 20 kilometre uzaklıktadır. . Eski adı 'Dobada' olan ilçe yeni adını ilçe yakınlarındaki bir krater gölünden almıştır. 1914 yılında Niğde'ye bağlı bucak olan ilçe, 1954 yılında Nevşehir'e bağlı bir belde olmuştur. 4 Temmuz 1987 yılında ise ilçe olmuştur. Beş kasaba ve sekiz köyü vardır. Nevşehir – Aksaray arasında yer alır. En önemli geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır²⁰.

Derinkuyu; 1920 yılında bucak, 1930 yılında kasaba, 1 Nisan 1960 tarihinde ilçe olmuştur. İlçe merkezi ile Tatların ve Kurugöl'de birer yeraltı şehri bulunmaktadır. İlçede çok sayıda yeraltı kenti ve kilise mevcuttur. Nevşehir'in güneyinde yer alan ilçe Nevşehir'e 30 kilometre uzaklıktadır. Nevşehir- Niğde yolu üzerindedir. Başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. En çok ekilen tarım ürünü patatestir²¹.

Avanos; yüzyıllar ötesinden günümüze dek gelen çömlekçiliği ile bilinir. Avanos'ta Hititler'den beri çarkla çanak-çömlek yapıldığı bilinmektedir. Bu el sanatı kavimden kavime, babadan oğla geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bölgenin adı, Bizans kaynaklarında, daha erken Hristiyanlık çağında Venasa olarak geçiyor. Osmanlı İmparatorluğu döneminde adının Avanos olarak değiştirildiği söylenir²².

Gülşehir; İç Anadolu Bölgesinin orta kısmında yer alır. Nevşehir iline bağlı bir ilçe olup Nevşehir'i Hacıbektaş, Kırşehir ve Ankara'ya bağlayan yol üzerinde kurulmuştur. Nevşehir'e 20 kilometre uzaklıkta, Kızılırmak'ın güney kenarında yer alan bir ilçedir. Antik adı 'Zoropassos' olan Gülşehir'in eski adı ise 'Arapsun'dur.

¹⁹ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

²⁰ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

²¹ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

²² www.avanosevi.com/tr/avanos1.html 2007/04/22 (22.04.2007)

Gölşehir'in hemen girişinde yer alan ve iki katlı olan alt katında bir kilise, şarap mahzenleri, mezarlar, su kanalı ve görevlilere ait mekânlar bulunan, üst katında ise İncil'den alınmış sahnelerle süslenmiş olan Aziz Jean Kilisesi bulunur²³.

Hacıbektaş; Nevşehir'e 48 kilometre uzaklıktadır. İlçenin tam ortasında dergâh müzesi bulunur. İlçenin bugün halâ ayakta kalan tarihi yapılarından Hacıbektaş Veli Dergâhı, Kadıncık Ana Evi, Bektaş Efendi Türbesi Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünce müze olarak kullanılmaktadır. Karahöyük kazılarında çıkan eski çağlara ait eserler Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde sergilenmektedir²⁴.

Kozaklı; Nevşehir'in kaplıcalarıyla ünlü bir ilçesidir. İlçe Nevşehir'e 90, kilometre uzaklıktadır. İlçe 1954 yılında birbirine yakın mesafede bulunan Hamamorta, Buruncuk, Bağlıca ve Kozaklı köylerinin birleşmesi ile kurulmuştur. İlçenin toplam nüfusu 25.932'dir²⁵.

Ürgüp; Nevşehir'in 20 kilometre doğusunda bulunur ve Kapadokya Bölgesinin en önemli merkezlerindendir. Göreme'de olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde çok sayıda isme sahip olmuştur. Cumhuriyet döneminde Ürgüp adını almıştır. Bizans Döneminde Ürgüp, köy, kasaba ve vadilerindeki kaya kiliselerin ve manastırların piskoposluk merkeziydi²⁶.

²³ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

²⁴ http://www.hacibektasdernegi.org/haci_bektas_ilcesi.html 2007/04/22 (22.04.2007)

²⁵ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

²⁶ www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20 (20.04.2007)

II. BÖLÜM

SEYAHATNAMELERDE NEVŞEHİR

1. HANS DERNSCHWAM

Anadolu'nun 16. yüzyıldaki durumunu, halkın yaşayışını ve önemli olayları anlatan kaynakların başında Bohemyalı gezgin Hans Dernschwam'ın “İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü” isimli eseri gelir. Dernschwam, kitabında çamurlu elbise suyundan çorba yapılmasından din değiştirenlere uygulanan cezalara kadar birçok konuyu yazar ama bazen son derece abartılı bir dil kullanır. Gezisi 1553'ten 1555'e kadar devam eder. Hans Dernschwam Anadolu gezisini günlük tarzında anlatır.²⁷

Dernschwam, iki gün önce geçtikleri suların şimdi üzerinden geçtikleri bakırlı su ile birleşerek büyük ırmağı oluşturduklarını söyler. Bu ırmağın Solinus'un eserinin Kapadokya bölümünde yazdığı Halis (Kızılırmak) olduğunu anlatır. Geçtikleri yerlerde Halis'in büyük fakat bulanık aktığını, bu Agi Su'yu yahut da Halis'i geçer geçmez sol tarafta çok büyük bir dağ silsilesinin uzanmakta olduğunu söyler. Bu silsile boyunca doğuya doğru ilerlediklerini ama dağların çok çıplak olduğunu söyler.

Bu görünümdeki dağlarda tuz olduğu için her tarafının boz ve beyaz olduğunu belirtir. Nerde toprağın tadına bakılsa tuzlu olduğunu söyler. Tuzlu dağın

²⁷ Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987: 264–266.

her tarafının bembeyaz mermer dolu olduğunu söyler. Zira yağın yağmur ve eriyen karların mermerleri ta aşağılara kadar sürüklemiş olduğunu belirtir. Bu arazide yerin altında da çok mermer olduğunu düşünür. Her tarafın ağaçsız, fundasız, çıplak ve kupkuru olduğunu ve bu düzlükten Kızılırmak'ın akıp gittiğini söyler. Böylece birbirini izlen vadilerden ve tepelerden geçtiklerini söylerken Dernschwam; “...Her tarafta manzara o kadar güzel, öyle ki daha güzeli istenemez...”²⁸” demektir. Orman ve bağ bahçe olmamasından şikâyet eder.

Dernschwam, buraların ekonomilerinin sadece hayvancılığa dayandığını başka bir geçim yolu veya ticaret şekli düşünmediklerini belirtir. Nisan ayı başlarında burada bulundukları için, köylülerin hepsinin evlerini terk edip hayvanlarıyla birlikte dağlara, yüksek yerlere, su kenarlarına çıktıklarını gördüğünü söyler. Gittikleri yerlerde kulübelerde kaldıklarını söyler. Bunların evlerini bırakıp gitmelerinin çok kolay olduğunu, zira evlerinin çok basit, dağların içine oyulmuş şeyler olduğunu söyler. Taş veya kerpiçe yapıp ve çamur sıvanmış olduğunu belirtir. Tavanlarının ahşap olmadığı için de yanma tehlikesinin de olmadığını söyler.

Evlerin etrafında açılmış birçok kuyu olduğunu ve bunların içine tahıl, arpa, ot v.s koyup üzerini toprakla kapattıklarını söylemektedir. Burada nadir rastlanılan yararlı otlar bulduklarını söyler. Pek çok **glicerizam** (Meyankökü) da olduğunu söyler. “...İstanbul'dan buraya kadar geçtiğimiz memleketlerin hepside güzel yerler...”²⁹” demektir. Kapadokya'da ne orman, ne de bol su olduğunu belirtir. Dernschwam; “...Burada oturanlar akıllarını kullanabilselerdi kâfi miktarda su, pınar ve çeşmeye sahip olurlardı...”³⁰” demektir.

Hayvanlarının çok; öküz, inek, koyun, keçi, deve, atın bol olduğunu ama bu kadar hayvan için mera olmadığını söyler. Otlarının ise kısa, cılız ve kuru olduğunu atlar için de arpa yahut samanın çok az olduğunu belirtir. Atlara kuru ot yerine ekin saplarının kırıntısını verdiklerini söyler. Buna Türkçede (el yazısında geçmiyor ama

²⁸ Dernschwam, **a.g.e.**: 265.

²⁹ Dernschwam, **a.g.e.**: 265.

³⁰ Dernschwam, **a.g.e.**: 265.

saman olabilir) diyorlar. Ekinin dövenle dövülerek elde edildiğini söyler. Bütün yıl bel bağladıkları ekinin ise yazın yanıp kurduğunu belirtir. Bu nedenle fakirleşen halkın kendi memleketlerine saldırdığını belirtir.

Dernschwam, buraya pek uzun olmayan bir yerde, Erdel'dekine benzer kaya tuzu ocakları olduğunu gördüğünü söyler. Bunun büyük bir parçasının ise bir akçe olduğunu belirtir. Bu tuzun saf bir tuz olduğunu söyler. Halkı, şehirlerin ve belli yerlerin adlarını bilmediklerinden bilgisiz olarak değerlendirir. Halk için “...*Hepsi de okumamış köylü kimseler, bu yüzdendir ki bağımlı kalmış ve başkalarının emrinde çalışmışlardır...*³¹” demektedir.

Buradan Ankara üzerinden Çorum'a doğru yola koyulmuştur. Kapadokya bölgesini gezen ilk seyyah olmasına rağmen peribacalarından hiç bahsetmemiştir.

³¹ Dernschwam, a.g.e.: 266.

2. PAUL LUCAS

Turistik Kapadokya'nın ayrı doğa yapısının Batı âlemince keşfi Paul Lucas'ın 1705 Ağustosunda Kayseri'ye gelişi ve eserini 1712'de Paris'te iki cilt halinde yayınlamasıyla başlamıştır. Lucas'ın anlattığı peribacaları yapısı, ülkesinde alay konusu olmuş, kral tarafından büyükelçilerin bizzat görerek rapor etmeleri istenmiştir. Büyükelçilerin raporlarının bunu doğrulaması üzerine Lucas kitabının ikinci basımında (1714) büyükelçilerin sözlerinden övünerek bahsetmiştir. Bu basım gravürlerle de süslenmiş ve birçok Batılı gezginin Kapadokya'yı ziyaretinin önu böylece açılmıştır³².

Lucas, Hacı Bektaş'tan yola çıktıkları gece, üç kez hırsızların saldırısına uğradıklarını anlatır. Gün doğarken, Ermak (Kızılırmak) üstünde bir köy olan Avanness'e (Avanos) girdiklerini ve Ermak çevresindeki dağlarda sayısız mağara gördüklerini söylemektedir. Orada bir saat dinlenip sonra da ırmağın sığ bir yerinden yürüyerek ırmağı geçtiklerini söylemektedir. Avanos hakkındaki izlenimleri şöyledir:

“...Mağaraların güzelliği şaşırtıcıydı ama asıl suyun karşı tarafına varıca gördüğüm antik anıtlar, inanılmaz bir şaşkınlığa düşürdü beni. Düşündüğümde şimdi bile allak bullak ediyor beni bu görüntü. Bu güne dek çok yolculuk ettim, ama buna benzer bir şeyi ne gördüm ne de işittim. Kimi daha yüksek, kimi kısa, hepside aynı kayadan yapılma, inanılmaz sayıda piramit görülüyordu ortalıkta; içleri, üst üste birkaç daire oluşturacak biçimde oyuktu hepsinin; güzel birer giriş kapıları ve tırmanmak için güzel merdivenleri vardı. Sonra da her piramidin ucunun başka bir biçimle sonuçlandığını gözlemledim...”³³”

Manzaranın karşısına oturup bu şekiller ve yapıları üstüne düşüncelere daldığını söyler. Gördüğü manzarada piramitlerin sayılarının iki bini aşkın olduğunu ve art arda, birbirine yakın biçimde dizildiklerini ve önce bunların eski keşiş evleri olduğunu sandığını söyler. Tepelerindeki taşların da takkeyi andırdığını ya da Rum

³² Voyage du Sieur Paul Lucas; **Fait en M. DCCXIV, &c. Par ordre de Louis XIV. Dans la Turquie, L'Asie, Sourie, Paletsine, Haute et Basse Egypte**, Çev. Samih Rifat, C:I, Amsterdam, 1720: 157,187-188.

³³ Lucas, **a.g.e.**:157.

papazların külahlarına benzer biçimde olduklarını belirtir. Bunların çeşitli şekilleri andırdığını, bazılarının çocuk taşıyan kadına, bazısının Bakire Meryem heykeline benzediğini anlatır. Lucas, şaşkınlığını biraz abartılı bir dille ve kendi inancı çerçevesinde anlatır.

Lucas, yaptığı bu küçük yolculuk konusunda aktaracağı özel bir şeyin olmadığını; yalnız kendisinden önce ne çağdaş ne eski hiçbir yazarın söz etmediği Piramit Evlerin, yazdığından çok daha fazla olduğunu söyler. Kendiyle gurur duyar sanki. Kendisine gösterilen bir dağın ardında piramitlerin yüz binden fazla olduğunu duyduğunu belirtir.

Burada gördüklerinin içinden çıkamaz. Buranın Kayseri kentinin mezarlığı mı yoksa evrende özel olarak yapılmış bir şehir mi olduğunu sorar bilginlere. Avrupa'da böyle gizemli bir yapının hiç olmadığını söyleyerek buraları oldukça gizemli bulur.

Lucas, son yolculuğunun notları yayınlandığında bu buluşun inanılmaz bulunduğunu ve sarayın Babîâli'deki elçi Kont Desalleurs'dan bu konuda bilgi edinmesini istediğini söyler. Gelen raporun ise yazdıklarının doğruluğunu gösterdiğini, camilerin kulelerine benzemeleri nedeniyle bunlara Türklerin “minare” adını verdiğini ve bu piramit biçimi evlerin sandığından çok daha fazla olduğunu, sayılarının 200 000'in üstünde olduğunu gösterdiğini övünerek söyler. İngiliz elçisi Bay Cherac'ın da aynı emri aldığını ve onun raporunun da aynı doğrultuda olduğunu anlatır.

Lucas, Konya'da üç gün geçirdikten sonra, Argie Dağı'na (Erciyes Dağı) tırmanıp bazı bitkiler toplamak amacıyla Kapadokya'daki Kaesareia'ya (Kayseri) doğru yola çıktığını anlatmaktadır. Bu bitkilerden bazılarının kandaki sıvı karışıkları temizlemede çok yararlı olduğunu ve bunları birkaç kez kullandığını söyler. Yeterince malzeme topladıktan sonra aynı yoldan Konya'ya dönmesi gerektiğini belirtir.

3. CHARLES TEXIER

1834- 1835 yıllarında bölgeye Texier gelir. 1849’da ilk basımı Fransa’da yayınlanan “Asia Minor” adlı eserinin III. cildinin ilk bölümü Kapadokya’yı anlatır. Kendinden önceki birçok gezgin ve bilim adamından alıntılarla yoğun şekilde sanat tarihi ve mimari eserler hakkında bilgiler sunar³⁴.

Texier’in burada dikkatini keçi ve at sürüsünün dağlık bölgelere yayılması çekmiştir. Otlakların güzelliğini volkanik tuzların sağladığını yazmaktadır. Texier halkın bu koyun türü sebebiyle zengin olduğunu söylemiştir. Geçmişte bu koyunun yaygın olmadığını ve halkın daha ucuz olan keçi tüyünden kıyafetler giydiğini söylemiştir.

Texier, Kapadokya halkının yaşam tarzları hakkındaki fikirlerini birazda önyargılı biçimde dile getirmiştir. İlkçağlarda bu halkın okuma ve yazma bilmediğini ve barbar insanlar olduklarını söyler. Ovalara kurulan çadırlarda veya bu kayaların arasında yaşadıklarını, keçi kılından ‘of’ giydiklerini belirtir. Seyahat ettiği sırada ise halkın yine aynı giysiyi giydiğini ama adına ‘aba’ dediklerini belirtir. Bunun Kapadokya halkının tek giysisi olduğunu söyler.

Halkın yaşadığı yerleri kovuk olarak adlandırmış ve burada yaşayan ailelerin büyüdükçe yeni bir oda kazdıklarını ve yavaş yavaş bu evlerin, delikleriyle arı kovanlarına benzediklerini söyler. Ölülerini gömmek için konutları içinde yer arandığını bu volkanik malzemeden, kolay kazılabilen bu ponza taşına benzer tüflerden, dinsel töreye ya da ölünün zenginliğine göre mezar çukurları, lahitler ya da **columbaria** (Güvercinlik, ölülerin ya da küllerinin konulduğu duvar nişleri) biçimi mezarlıklar oluşturulduğunu söylemiştir. Bu çok yaygın kayalarda oturma alışkanlığının, Kapadokyalılarda evlerini süsleme yönünde bir eğilim doğurmadığını

³⁴, Charles Texier, *Asie Mineur, Description Geographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d’Asie* par Charles Texier, Paris, Librairie de Firmin-Didot et CIE, (Çev: Samih Rifat), 1882: 503–574.

anlatmıştır. Buralardaki yaşamı biraz küçümser bir tavrı vardır. Hiçbir yerde, ne bir sanat yapıtı kalıntısına, ne de simetri izine rastlamadığını söyler. Halkın sanata önem vermediğini belirtir. Bu yüzden de uygarlaşmış Romalıların, zarif Yunanlıların Kapadokyalılara hep derin bir hor görmeyle baktıklarını belirtir.

Halys (Kızılırmak) kıyılarında sarnıçları, bacaları olan mağaraların neredeyse gerçek köyler oluşturduğunu söyler. Kayseri'nin, Nysa (Nevşehir)'nin çevrelerinde binlerce mezar, ev hatta şapel görür ve bundan Hristiyan Kapadokya'nın kayaları kazma alışkanlığını elden bırakmamış olduğu sonucunu çıkarır.

Texier, ünlü din ulularından biri olan piskopos Nazianzeli Gregorius'un Kapadokyalıları sefaletten aptala dönmüş ve işi utanç verici bir uğraşa, mezar soygunculuğuna dökmüş insanlar olarak bize gösterdiğini söylemiştir.

Texier'in Gregorius'tan verdiği bilgilere göre; Asya'da paganlığın sönüp gittiğinde ve halkın mezarlara saldıranlara verilen cezalardan korkmaz olduklarında mezar soygunculuğuna başlamış olduğunu söyler. Kayalara oyulmuş sayısız mezar mağarasında, ölülerin küleriyle birlikte, hem mezarın koruyucu tanrısına birkaç sununun, hem de kadınların son süsleri olarak takılmış takıların ya da savaşçıların ayaklarına bırakılmış değerli silahların da mezarlarda bulunduğunu belirtir. Küllerle bulunan süs takılarının ölünün sağlığında kullandığı takılar olmadığını, bu iş için özel olarak yaptırılmış olduğunu ancak silahların ölünün sağlığında kullandığı silahlar olduğunu belirtir.

Kapadokyalılar bu mezarları sürekli soyup soğana çevirmişler. Bu pagan mezarlarına saldırmaları karşısında Nazianzeli Aziz Gregorius, kimi zaman bu talanın önüne geçmek istemiş ama görünüşe bakırsa sözünü pek dinleyen olmamış.

Piskopos Aziz'de MS 372 yılına doğru yazıldığı sanılan ve seksenden fazlası korunarak bize ulaşmış sayısız epigrammayla almış intikamını. Değerli bir mezarın yıkıma uğratılması, piskoposu öfkelenmiştir ve şu epigrammayı okumuş cemaatin yüzüne;

“ ...
Mausolos'un mezarı da kocaman ama
Kayralılar kusur etmezler ona saygıda.
Ne bir saldırgan, ne bir el izi ortalıkta.
Bense onca yüksekteyim Kapadokyalıların
Üstünde; ama görüyorsunuz çektiklerimi;
Yazı mı yazacaksınız üstüme ey ölü katilleri
...
35”

Texier; Yunan ve Romalıların Kapadokya halkı hakkında oldukça olumsuz düşündüklerini söyler. Başka hiçbir millete böyle kötü huyların yakıştırılmadığını belirtir. Ama bunları hak etmediklerini çünkü yaşamlarında şiddetin hiç olmadığını, gayet sakin bir toplum olduklarını söyler. Roma senatosunun zamanında onlara özgürlüklerini verdiğini ama Kapadokyalıların bu özgürlüğün ne işe yarayacağını bilemediğinden tekrar isteyerek krallığa bağlandıkları tarihi bilgisini vererek, aslında bu halkın çok yumuşak başlı olduğunu söyler.

Texier, Kapadokyalıların bütün yüzyıllar birbirine benzer ve ölümsüz kovuklarını kazarken duvarların üstüne, en azından konuştuğu dil konusunda gelecek nesillere bir fikir verebilecek bir iki satır yazmayı hiçbir zaman düşünemediklerini söylemiştir. Böyle bir halkta sanat tarihinin gelişmemesinin normal olduğunu belirtmiştir. Kapadokyaca dilinin çok az yaygın olduğunu ve bu saf dilin geçmişte yalnızca bir iki yerleşmede konuşulduğunu söylemiştir.

Bir süre arızalı, bütünüyle ıssız bir bölgede yürüyüp ve sonunda büyük bir vadiye, daha doğrusu derin yarıklarla oyulmuş geniş bir arazi çöküntüsüne ulaştıklarını belirtmiş. Anlatılanlardan Ürgüp'ün burası olduğunu tahmin etmiş. Gördüğü manzara O'nu çok etkilemiştir. Bunun gördüğü en tuhaf manzara olduğunu söyler.

Texier, Ürgüp'ün karşıdan ponza kayalarının arasına sıkışmış bir kent gibi durduğunu söyler. Bu kentin tek eksiğinin insan için hayat kaynağı olan su ve yeşillikten yoksunluk olduğunu belirtir. Ancak bu yoksulluğun yerini alan ve çok

³⁵ Texier, a.g.e.:515.

kolay işlenebilen yapı malzemelerinin bolluğu sayesinde, bu küçük kentin Kapadokya'daki tüm kentlerin tersine zengin görüldüğünü söyler.

Vadinin dibinde ve yamaçlarında kurulan kentin evlerinin yarısının içerde yarısının yeraltında olduğunu söyler. Bu evleri yapmak için halkın eski mezarların dış cephelerini yıkmış olduklarını, yerine de ev cephelerini kurduklarını ve bunların sayılarının yüzlerce olduğunu belirtir.

Bütün bunların bir Avrupalı gözü için alışılmadık bir manzara oluşturduğunu söyler. Ürgüp sokakların ortasında kar beyazı taş konilerin yükseldiğini ve bu koniler yüzünden vadide gidip gelmenin zorlaştığını anlatır. Bu konilerin yüksekliğinin de birkaç metreden, yüz metreye kadar değiştiğini, biçimlerinin de genelde düzgün olduğunu ve kentin içindeki konilerin neredeyse her yerinde yontma izinin olduğunu belirtir.

Texier; modern kentin, geniş odaya yerleşen birkaç aileden oluşmuş olduğunu, sonra da kayadan oyma kentin, birkaç ev inşa edilerek büyütülüş olduğunu söyler. Ve kent daha sonra bir emirin koruyuculuğunda zenginleşmiş. Emir in şatosunun yıkıntısının kentin tepesinde hala görülebiliyor olduğunu belirtir.

Texier, kentin çorak zemine yerleşmiş olduğunu ama çevredeki ovanın kalın bir bitki tabakasıyla kaplı olduğunu belirtir. “...Gerçekten de Ürgüp’ü çevreleyen düzlükler, sürülere zengin otlaklar, rençperlere güzel hasatlar, çiftçilere de (yaş ya da kuru, önce Kayseri’ye, oradan da İstanbul’a sevk ettikleri) türlü türlü yemişleri veriyor...”³⁶ demektedir.

O dönemlerde Ürgüp’te oturanlar tüm Kapadokya halkı gibi üç sınıfa ayrılmış. Müslümanların sayısı oldukça az olup kale adı verilen yüksek yörenin çevresine yerleşmişler. Texier, duvarlarının temellerinin, Roma dönemine pek uzak olmayan bir yapı sergilediğini söyler.

³⁶ Texier, a.g.e.:550.

Ermeniler kentin kuzey mahallesinde oturmuşlar. Türklerden daha kalabalık ve onlarla oldukça iyi geçinirlermiş. Texier, kiliselerinin pek gösterişli olmadığını kendisinin oradan geçtiği sırada Rumlarınkine benzer bir kilise yaptırmaya hazırladıklarını anlatmıştır.

Halkın geçim kaynağı olarak Texier; tarım, meyve üretimi, biraz da tütün ekimini gösteriyor. Şimdi ise bunun yerini üzüm ve patates üretimi almıştır. Sürülerden yün elde edilip yörenin kadınlarınca işlendiğini ve kimi pamuklu kumaşların da yörede üretildiğini söylemektedir.

Texier; halkın büyük bir bölümünü oluşturan Rumların Batıdaki soydaşlarından farklı olduğunu, Rumcayı bile bilemediklerini, papazlarında tören dışında bu dili kullanmadığını vurguluyor. Ve şöyle devam ediyor;

“...Halkın, büyük ölçüde Ermeni soyuyla karışmış olduğunu sanıyorum. Giderek bu insanların doğrudan Grek dinine bağlı kalmış ve Eutykhes'in dinsel bölücülüğüne katılmamış Ermeniler olduğunu düşünüyorum...”³⁷

Bu yörede yapı sanatının, Türklerde olduğu kadar Hristiyanlarda da, görülmemiş derecede gerilemiş, hiçbir ulusal sanat izinin kalmamış olduğunu söyler.

Gece yarısı (In-Eughi) Kaymaklı'ya gelmişler ve buğday yığınları arasında kamp kurmuşlar; çünkü hasat zamanıymış. Şu ana kadar Kapadokya'da giyim kuşamında çok fark görmediğini sadece Türkler Hristiyanlarda ortak bir iki süs ayrıntısı gördüğünü söyler. Ama Kaymaklı'da uyandığında, boynuzlu bir takım yaratıkların, ellerinde çatallarla ve hüzünlü tavırla bir şarkı söyleyerek tarlaya gittiğini gördüğünde büyük bir şaşkınlığa uğradığını söyler. Şaşkınlığını *“...Gördüklerim kadın mıydı, erkek miydi, pagan bir topluluğun özel bir törenini mi izliyordum, anlamakta zorluk çektim önce...”³⁸* sözleriyle belirtir. Bu şaşırtıcı başlığın kökenini kimseden öğrenememiş olduğunu söyler. Ama sonra papazdan Kaymaklı halkının hepsinin Hristiyan ve Rum cemaatinden olduğunu öğrendiğini belirtir.

³⁷ Texier, a.g.e.: 554.

³⁸ Texier, a.g.e.: 564.

Texier; Kaymaklı kadınlarının başlığının, iki boynuzla bezenmiş miğfer biçimli bir külah ve bunların çevresine asılmış yaldızlı pullar ve incik boncuklarla süslenmiş olduğunu; külahın arkasına takılı siyah ipekten bir yakalığın diz arkalarına kadar indiğini söyler. Ayrıca bunların minelerle bezenmiş olduğunu belirtir. Benzer bir yakalık da çenenin altına bağlı ve genellikle iki büyük gümüş levhadan oluşan kemerin altından geçiyormuş. Önlükleri değişik renklerle işlenmiş bir kumaştan, etek ya da iç giysilerinin ise kırmızı renkten, üstünde ise mavi ipekten büyük kapakların olduğunu söyler. Giysiyi şalvar adı verilen, bu gün de giyilen, işlemeli beyaz bir pantolon ve sarı pabuçların tamamladığını söyler.

Burada halkın giyimlerinin maddi duruma göre de değiştiğini bildirir. Yukarıda betimlenen kıyafetin tarlalarda çalışan, başakları birbirine bağlayan ve onları mandaların çektiği ağır arabalara yükleyen kadınların giysileri olduğunu belirtir. Zengin kadınların çok daha görkemli, boynuzlarının ölçüsüz uzunlukta olduğunu, yoksullarının ise kısa ve incik boncuksuz olduğunu anlatır. Yaşlı kadınların bile bu başlığı takmasına çok şaşırır. Genç kızların ise evlenene kadar başlarına sarık sardıklarını, paralarla süslenmiş kimi zaman ipek kaytanlarla uzatılmış ve ustaca düzenlenmiş saçlarını uzun örgüler biçimine sarkıttıklarını belirtir. Erkeklerin giysilerinin ise tüm Asya köylülerinin giysileriyle aynı olduğunu ve son derece sade olduğunu anlatır.

Texier köydeki Rum kilise adamlarını ise cahillik içinde olduğunu ve bu yüzden de onlardan en küçük bir açıklama edinmediğini söylüyor. Sorularına papazlardan sadece “...*ποῖος ἡζευρεῖ*, kim bilir?...” *Türkler’de* “...Allah bilir...”³⁹ yanıtını aldığını söylüyor. Buradan da Niğde’ye doğru yola çıkar.

³⁹ Texier, a.g.e.: 564.

4. WILLIAM J. HAMILTON

İngiliz Hamilton 1836–1837 yıllarında bölgeye gelmiştir. Eserini iki cilt olarak 1842’de yayınlamıştır. Kendisini en çok etkileyen bölgenin Kapadokya olduğunu söylemiştir⁴⁰.

Sabah kentin arkasındaki dar ve derin vadiden Koçhisar’ın bahçelerini sulayan dere kenarına indiklerini, sağdaki tepenin üstünde, yuvarlak bir kule görünümünde olan olağan üstü bir kayayı ziyaret ettiklerini söyler. Bunun beş buçuk ya da altı metre yüksekliğinde kare bir kaya kütlesi olduğunu, kireçtaşının masif bir tabakasından kesilip çıkarılmış olduğunu belirtir. Hamilton, buraların tepeleri çok kalın bir tabakayla örten ve tek kaya etrafında geniş bir platform oluşturan orta ovaların gölcül oluşumunu andırdığını söylemiştir. Üstündeki yüzeye sayısız çizgi ve karelerin kesilmiş olduğunu ama her hangi bir yazıya rastlamadığını söylemektedir.

Koçhisar ve Tatar gezilerinden sonra Hamilton, sabah Texier’in çok ilginç biçimde betimlediği olağanüstü Ürgüp vadisini görmek için sabırsızlanarak yola çıktıklarını ancak, Ürgüp’e varmadan Uçhisar’da da olağanüstü şeyleri göreceklerinin söylenmiş olduğunu vurgular.

Hamilton, doğudan vadiye inerken uzunlamasına yan yana konmuş birkaç ağaçtan oluşan ve aralıkları büyük kaya parçalarıyla doldurulmuş ilkel bir köprüyle bir dereyi geçip ve aynı yöndeki başka bir vadiye çıktıklarını söyler. Burada bağların ve çoğunlukla kayısı olan meyve ağaçlarının olduğunu anlatır.

Vadinin başına varınca hafif batıya doğru kıvrılarak ovidan geçip tırmanmaya devam etmişler. Uçhisar’a vardıklarında doğa tasviri şöyledir: “...*Büyük*

⁴⁰ Willam J. Hamilton, **Researchers in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account for their antiquities and geology**, Çev. Ayşe Sümer, C:II, Londra, 1842: 239–259

bir kaya parçasının çevresine bal peteği biçiminde oyulmuş mağaralarıyla olağanüstü Uçhisar kayasını gördük ve dibindeki gömü yerine varıncaya kadar ilerledik...⁴¹

Buradan yaylanın en ucunda yer alan ve arkasında derin bir vadi bulunan köye vardıklarını, uca ulaşınca garip ve olağanüstü bir görüntüyle karşılaştıklarını söyler Hamilton.

Hamilton, bu manzarayı eserinde peribacası terimini kullanmadan anlatır. Ayaklarının altında doğu ve kuzeydoğu yönünde uzanan birkaç vadide on beş metreden altmış metreye kadar değişik yükseklikte binlerce konik tepenin, daha doğusu sivri tepeli kulelerin yükseldiğini söyler. Bu manzaranın çok garip ve anlatılması güç bir olgu sergilemekte olduğunu söyler. Sanki bir sedir ya da büyük köknar ağacı ormanını andırdıklarını belirtir.

Hamilton Uçhisar köyüne inince gördüğü büyük kayanın kenarlarının mağaralarla kaplanmış olduğunu söyler. Bazılarının ön duvarının yıkılmış olduğunu belirtir. Uçhisar kalesini “...Köyün ortasında 60 metreden daha yüksek yalıtılmış halde duran sivri uçlu bir kule...⁴²” şeklinde betimler. Her tarafının, tepesinin bile oyuk olduğunu söyler. Üst noktaya ancak kayanın içine oyulmuş bir merdivenle ulaşılabilirdiğini söyler.

Hamilton, köyden dar bir vadiye doğru giderken bu kurak toprak üstündeki bostan ve meyve ağaçlarının bereketiyle şaşkına döndüğünü söyler. Yörede en bol bulunanın kayısı ağacı olduğunu, lezzetinin de çok güzel olduğunu belirtir.

Hamilton bu konilerin uzaktan görünüşünün kendisini çok etkilediğini ama yanına yaklaştığında daha çok etkilendiğini söyler. Bu konilerin içlerinin oyuk olması karşısında çok şaşırmış ve bunların çok eski zamanlarda oyulduğunu tahmin etmiştir. Hamilton meraklanıp birinin içine girer. Mezarların çoktan açılmış olduğunu görünce şaşırır.

⁴¹ Hamilton, a.g.e.: 250

⁴² Hamilton, a.g.e.: 252.

Hamilton, vadiyi geçince bu konilerin aralarına kurulmuş Matyas (köyün Şimdiki adı bulunamadı) adlı köyü gördüklerini söyler. Mağaraların yaşama yeri olarak kullanıldığını ve hiçbir tanımlamanın bu olağan dışı arazinin değişik ve tuhaf görüntüsünü anlatmaya yetemeyeceğini anlatır. Bu yerlerin niçin kullanıldığını ve kimler tarafından yapıldığını belirleyemediğini söyler. Bazılarının mezar olarak yapılmış olduğunu, bazılarının yaşama yeri; ilerini süsleyen resimlere bakarak kimilerinin de ibadet yeri iŐlevi görmüş olduklarını tahmin eder. Bugün birçoğu güvercinlik olarak kullanılmaktadır.

Hamilton, dıŐarıdan hiçbir ulaşım olanağı yok gibi duran tepedeki deliklerden güvercinlerin uçup gittiğini gördüklerini belirtir. Gvercinliklerin bile kırmızı boya ile süslenmesine Şaşırdığını söyler.

Gvercinlikleri ise tuhaf oluŐum Şeklinde ifade eder. Bunların bütün vadilerde bulunduğunu söyler. Her yerde sayısız kuleciğin görüldüğünü belirtir. Akarsuyun dik bir vadi halinde biçimlendirdiği her yerde doğanın bunları yarattığını anlatır. İnsanoğlunun da bu yerlere hemen el koyduğunu söyler.

Hamilton; yöreye özgü bir biçimde inşa edilmiş ve Türkler için olduğa klasik ve güzel sayılabilecek büyük Karacaören köyüne geçmiş. Burada hemen bütün evlerin n cepheleri düzgün kesilmiş taştan yapılmış olduğunu bu cephede de demir parmaklıklı ve kafesli  pencerenin olduğunu söyler. Ancak bu pencerelerde Küçük Asya’da çok ender bulunan cam kullanılmış olduğunu belirtir. En iyi evlerde bile havalandırma ve ıŐıėı engellemek için yalnızca tahta kepenklerin kullanıldığını söyler.

Birçok konik tepe ve mağaradan geçip yukarı doğru çıktıkça geniŐleyen vadiden Karin köyüne varmışlar. Burada yapı olarak iki çeşit ev bulunduğunu; koniklerin içine oyulanların eski, kayalara oyulanların ise yeni olduğunu belirtir. Kaya içine oyulan evlerin Rum duvarcılarının tarafından yapıldığını ve eski mağaraların içinde bazen kemikler bulunduğunu, ancak süs eŐyası ve madeni paraya hiç rastlanmadığını söyler. Boyalı Kyn geçince gölgeli bahçelerden dar bir yola

çıktıklarını burada ki köylülerin İzmir’e gönderilmek üzere cehri (yerel adı ile “cehri” ya da “boyacı dikenî” doğal sarı boya üretiminde kullanılır.) topladıklarını belirtir. Hamilton, en kuzeydeki kolun dik tepelerde kurulmuş olan Bektaş Köyü(Akköy) yönünde ilerlemeye başladıklarını söyler.

5.HELMUNTH VON MOLTKE

1838'de Avusturyalı Feldmareşal Moltke, Nizip Savaşı'na giderken anı ve gezilerini annesine yazdığı mektuplarla anlatır⁴³.

Motke, Kayseri/ İncesu vadisini daimi yağmur altında aştıktan sonra akşama doğru bir vadiye geldiklerini söyler. Yamaçlarından aşağı yarım saat kadar zamanda indiklerini ve karşı tarafta güzel Ürgüp kasabasının yayıldığını söyler.

Motke'nin Ürgüp'te ilk dikkatini çeken şey, dimdik ve mağaralarla garip bir şekilde oyuk oyuk olmuş eski bir kalenin kasabasının tepesinden bakması olmuştur. Ürgüp'ün taştan yapılmış evlerini son derece zarif bulduğunu söylemiştir. Kumtaşının tebeşir gibi yumuşak olduğu için burada ev yapmanın çok kolay bir iş olduğunu vurgulamıştır. Taşın kayadan koparıldığı deliğinde yine bir ev meydana getirdiğini söylemektedir. Moltke bu evlerin yazın serin, kışın sıcak ve her zaman kuru olduğunu ve sigorta ettirilmeye muhtaç olmadıklarını belirtir.

Moltke, Ürgüp'ün arkasındaki yaylaların derin boğazlarla bölünmüş olduğunu ve bunların dik kenarlarında, eski duvar kâğıtlarında görülen resimler gibi garip kareler yükseldiğini ve sağ tarafta da Kızılırmak'ın geniş vadisinin uzandığını anlatır. Kısa ve süratli bir ilerleyişten sonra büyük ve sevimli Nevşehir kasabasını taçlandıran beyaz kaleyi gördüklerini belirtir. Nevşehir'in adının anlamını Almanca **Neustadt** (Yenişehir) demek olduğunu söyler.

Gezisinden Türklerin sözle ve uysallıkla iş yapmayacakları izlenimi uyanmış. Bunun nedeni de Nevşehir'e vardıklarında Müsellim'den at istemişler ama namazda olduğu için adamları tarafından görüştürülmemiş avluda durup beklemesi istenmiş. İşinin bu şekilde halledilemeyeceğini görüp bağırarak hemen Müsellemin yanına

⁴³ Helmuth Von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Matbaası, 1969: 219,220.

götürülmesini istemiş ve hemen yukarı çıkarılmış, beyde yanına gelmiş. Bir iki konuştuktan sonra ikramlarda bulunmuş ve atları vermiş. Atlarla hemen o gün Aksaray'a doğru yol almaya başlamışlar.

6. WILLIAM FRANCIS AINSWORTH

Ainsworth 1839'da Anadolu'da uzun bir inceleme gezisi yapmıştır. Kapadokya'nın güzelliği karşısında oldukça etkilenmiştir. Bu gezisinin yazısını 1842'de yayınlamıştır. Bölgeyi gezerken Hamilton'un anlattıklarını aramaya çalışır sanki⁴⁴.

Mucur'dan kuru bir arazi üzerinde dört saat yolculuk ettikten sonra Kara Kovuk Köyüne gelmişler. Burayı pis ve fakir görmüştür. Şehrin su ve hendekle çevrili olduğunu, burada harabe kalıntılarının çok olduğunu belirtir. Halkın Hacı Bektaşî'nin burada doğup, öldüğünü belirttiğini söyler.

Ainsworth, diğer bölgelerde halkın yoksulluğun tek sebebinin yüksek vergiler olduğunu söylerken, Hacı Bektaş'taki halkın ise bu yönden bir sıkıntısının olmadığını söyler. Halkın, kendisine ayrıcalıkları ile övündüğünü vurgular. Dervişin bu kutsal şehri vergilerden kurtarılmış.

Yarapason'da (Arapsun-Gölşehir) üç yüz kadar ev bulunduğunu söyleyen Ainsworth, bunların bir bölümünün mağara olduğunu ve yeraltında olduğunu söylemiştir. Nehir boyunca yaklaşık bir mil uzantısı olan bir kaya ve bunun boylu boyunca sayısız mağarayla oyulduğunu ve çevresinde yapılar inşa edildiğini yazmıştır. Buraların yeryüzü şekilleri karşısındaki gözlemlerini ise;

“...Kaya bazen bir vadi ya da yarıkla kesişiyor. Büyük mağaraların devamı burada da var. Bazı ufak parçaları dikili taş biçiminde diğerlerinden ayrı olarak ovadan yükseliyorsa da sıra biçiminde mağaraları da var. Bunların sayıları ve çeşitliliği konusunda şaşkınlığa düştük. Yük atlarımızın önümüzden oldukça ilerlemiş olmasına karşın, Bay Rasim ve benim merakımız o kadar artmıştı ki kolay kolay tatmin olacağına benzemiyorduk. Bir an tırmanıp kaba saba yarım kabartma biçiminde oyulmuş bir motif inceliyor, ardından yandaki büyükçe kolonlara bakakalıyorduk. Kuşkusuz bu mağaraların bazıları gömü yerleriydi, diğerleri ise büyüklük ve süsleme

⁴⁴ William Francis Ainsworth, **Travels and Researches Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, C:I, Londra, 1842: 169–203.

biçimlerinden anlaşılacağı gibi ibadet yeri olarak kullanılmıştı, ancak çoğunun konut olduğu belliydi...⁴⁵ diyerek belirtmiştir.

Meraklarını tam tatmin edemedi atlarına binip yollarına devam ederken bu sefer de peribacalarını görmenin şaşkınlığını yaşamışlar. Ainsworth, gördüklerini “...yeni ve şaşırtıcı gariplikler...⁴⁶” diye adlandırır. Nehir boyunca vadiden geçtikten sonra birdenbire başlayan peribacası konileri ve sütun biçimli kayalardan oluşan bir ormanın içinde geldiklerini söyler. Gördüğü bu manzarayı çok eski ve büyük bir kentin harabelerine benzetir. Bitmek tükenmek bilmeyen bir karmaşa içinde etrafta yükseldiklerini söyler. Ancak çoğunlukla da fantastik biçimlerde göründüklerini, birinin aslana, diğerinin bir kuşa, timsaha ya da bir balığa benzediğini söyler.

Ainsworth; Nevşehir’in arkasında yüksek bazalt kayalıkları olan, dar ve derin bir dere yatağının kenarındaki bayırda kurulduğunu, kent nüfusunun ise, 200 Müslüman, 800 Rum ve 60 Ermeni eviyle toplam 15 000 nüfustan oluştuğunu beyan etmiştir. Şehirde Rum nüfusunun çok fazla olduğu görülüyor. Ainsworth, topluluğun büyük bir bölümünü oluşturan Kapadokyalı Rumların ‘yeni şehir’e çevredeki pek çok mağara köyden gelmiş gibi görüldüğünü gözlemlemiştir. Bunun onlar için iyiye doğru bir adım olduğunu ama bunların neden mağaralarda yaşamayı tercih ettiklerini anlayamadığını söylemiştir.

Şehrin ticari açıdan, Küçük Asya’daki benzerlerine göre çok gelişmiş, refah düzeyi yüksek durumda olduğunu anlatır. Burada yaşayan Hristiyanlarla sıcak bir ilişki kurmuş, kiliselerini ve okullarını ziyaret ederek, ayinlerine de katıldığını söylemiştir. Papazlarıyla da sık ve uzun konuşmalar yaptığını, onların Angora’dakiler (Ankara) kadar otoriter tabiatlı olmadığını söyler.

Ainsworth, Kapadokyalı Rumların özellikle kadınların giysilerini oldukça ilginç bulmuştur. Kadınların büyük oranda özürlüğüne sahip olduğunu gözlemlemiştir.

⁴⁵ Ainsworth, a.g.e.: 170.

⁴⁶ Ainsworth, a.g.e.: 170.

Gösterişli ve açık bir biçimde giyindiklerini ve yüzleri açık dolaştıklarını, hatta zaman zaman konuşmalara da katıldığını görerek oldukça şaşırmıştır.

W.J. Hamilton'un izinden giderek, onun önceden fark etmiş olduğu, içinde kitap bulunan mağaraları ziyaret etmek için atla yola çıkmışlar. Geleneğe göre bu kitap ne zaman yerinden alınsa, dönüp dolaşıp yeniden geri gelirmiş. Bu el yazması kitap, sadece iki girişi olan yeraltındaki bir şapelde korunuyormuş. Girişlerin biri yaklaşık iki metre deriliğinde dikey bir kuyudan, diğeryse girenin dört ayaküstünde sürünmesini gerektirecek kadar dar bir geçitten oluşmaktaymış. Ainsworth bundan da bu mağaralarda yaşandığı zamanlarda dini törenlerin gizlilik içinde yapıldığı sonucuna vardığını belirtir.

Bu kilise ve evlerin doğal durumu, bu yerlerin Kapadokyalı Rumlar tarafından önce Türkmenlerin zulmünden, sonraları da onları bir dereceye kadar serbest bırakan Türklerden kaçıp sığınmak amacıyla kullanıldığını göstermekte olduğunu söyler Ainsworth. Şapeli, "...*Kurtarıcı'nın ve havarilerinin freskolarıyla süslenmişti, renkleri de hala canlıydı...*"⁴⁷ diyerek betimler.

Sunakta yırtılmış ve yıpranmış halde duran kitap, Rum Kilisesi'nin dua kitabıymış. Söylencenin doğruluğunu denemek isteyen Rasim Bey kitabın bir kaç sayfasını almış; ancak daha sonra, pişmanlık duyarak sayfaları Ainsworth'a emanet etmiş. Ainsworth, Nizip'te öbür bavullarıyla birlikte sayfaların da kaybolduğunu görünce söylencenin doğru olduğunu düşünmüştür.

Ainsworth, Sultan Han'ın adını çevredeki ovanın tek düzeliğiyle ilginç bir karışıklık oluşturan, görkemli bir han ya da kervansaraydan aldığını belirtir. Bu Fyapının, uzaktan bakıldığında, çoğu zaman serabın titreyen ışıklarıyla çevrili görüntüsünün, büründüğü fantastik biçimlerin ve gözle görülür büyüklüğüyle gezgini şaşkınlığa düşürdüğünü söyler.

⁴⁷ Ainsworth, **a.g.e.**: 180.

Hanın içini incelemek için izin almakta bazı zorluklarla karşılaşmışlar, çünkü içerde yoksul ama mağrur bir bey, haremiyle birlikte yaşıyormuş. Kısa bir süre sonra hanı dolaşmalarına izin verilmiş.

Gözlemlerini; “...Yapının iki bölümden oluştuğunu gördük. Pek yüksek olmayan doğu bölümünü zengin bir Arap ya da Müslüman işçiliğiyle yapılmış bir tonoz süslemişti. İç mekânları zengin süslemelerle doluydu. Batı bölümü daha sağlam durumdaydı ve yüksek sütun ve kemerlerle desteklenmiş geniş, kapalı bir alandan oluşuyordu. Bütünü olarak Küçük Asya'da rastlayabileceğiniz en güzel yapılardan biriydi...”⁴⁸ diyerek belirtmiştir.

Girişin üzerindeki Rasim Beyin çevirdiği Arapça yazıtta şöyle yazıyormuş:

“...Yüce Sultan Alâeddin, Krallar Kralı, Ulusları Boyunlarının Efendisi, Arap ve Pers krallarının hükümdarı, Tanrı'nın topraklarının Sultanı, Tanrının Hizmetkârlarının Koruyucusu, Alau-Dünya Waddin, Abul-Fath, inananların komutanı, bu kutsal hanın inşa edilmesini, 662 yılının Recep ayında (1264) emir buyurdu...”⁴⁹

Ova ve yaylalardan geçip, Sivrihisar tepelerine yaklaşırken sağa dönüp, Hasan Dağı'nın eteklerinden, derin ve kayalık bir sel yatağına girmişler. Ayak bastıkları ilk yerdeki bazı in ve mağaraların sayılarının ilerledikçe arttığını görünce, buranın eskiden oturulan bir yer olduğunu sonucuna varmışlar. Mağaraların yanı sıra ev kalıntıları ve taş kemerler görmüşler. Rumların buraya **Belistermeh** (Belisırma) dediklerini belirtir.

Kesintisiz olarak devam eden ve bazılarının ön tarafları kaba saba süsleniş mağaralarla dolu yerlerden geçip Gelvedere'ye ulaşmışlar. Büyük bir Rum koloninin bu mağaralarda yaşadığını görünce çok şaşırılmışlardır. Mağaraların ön yüzlerinin yapıldığını, yerleşmenin tepenin yalnızca bayırını işgal etmediğini, aynı zamanda sarp kayalığın yüzünden, en tepesine kadar dar bir vadiden geçerek uzanıp gittiğini ve üst kısımların da bu yarı yeraltı evleriyle adeta boğulmuş durumda olduğunu dile getirmiştir.

⁴⁸ Ainsworth, a.g.e.: 194.

⁴⁹ Ainsworth, a.g.e.: 194..

Ainsworth, Rumların dünyadan el ve eteklerini çekmiş olmalarına karşın yoksul olmadıklarını ve vadide büyük bir taş kiliseleri olduğunu anlatır. Rahiplerle konuşarak buranın çok eski bir yerleşim yeri olduğu sonucuna vardıklarını söyler. Buradaki Rumların kökenleri hakkında hiçbir şey anlatmadıklarını, bu ıssız ve yalıtılmış yere ne zaman ve neden geldiklerini söylemediklerini belirtir. Dedelerinin de aynı yerde yaşamış olduklarını söylediklerini ama halkın, atalarının burayı neden seçtiklerini ve onlara ne yararlar sağladığını hiç düşünmemiş olduklarını söyler.

Ainsworth, Osmanlı hükümetinin, aydınlatıcı bir politikayla az zaman önce, Hristiyanlar'ı Osiana, Tatlar vb. mağaralarından çıkartmış Nevşehir'e yerleştirilmiş olduğunu. Gelvedere mağara insanların da aynı kaderin korkusu içinde olduğunu; bu yüzden de sorularına cevap alamadıklarını ve sorularının onların korkmalarına yol açtığını söyler. Onlara karşı içten ve kardeşçe yaklaşımlarının bile işe yaramadığını söyler.

7. HEINRICH BARTH

Hamburg’da doğmuş, Berlin Üniversitesi’nde okumuş ve Arapça öğrendikten sonra 1845’te Arabistan’a seyahat yapmaya karar vermiş. Bu seyahatini Asya üzerinden yapmış ve geçerken de Nevşehir’e uğramış. Gezisini de seyahatname tarzında yayınlamıştır⁵⁰.

Barth, Ürgüp’ü gezdikten sonra buranın maddi durumunun yerinde olduğunu ve şehrin güzel inşa edilmiş olduğunu söyler. Şehrin 1500 haneli olduğunu; bunun 1000’ini Müslümanların, 500’ünü Yunanlıların oluşturduğunu söyler. Orta çağda Yunanlıların bu vadilerde yaşamak zorunda kaldıklarını ama şu anda Türklerle beraber yaşamakta olduklarını söyler. Sadece yakın komşu olan Sinasos köyünde sayı olarak Müslümanların çok daha az olduklarının söylenmekte olduğunu belirtir.

Ürgüp’ün her iki tarafından batısından ve doğusundan tuf duvarlarla çevrilmiş olduğunu, tüm istikametlerin delinmiş olan eski mağara evlerinden oluşmakta olduğunu söyler. Yeni yapılan evlerin hepsinin artık oyma mekânlar şeklinde olmadığını ama yangın tehlikesi olmayan bu eski evlerin yine de depo olarak kullanıldığını söyler.

Barth, Ürgüp pazarının rahat görülebilecek bir yerde bulunduğunu, buradan şahane tabii bal ve buranın vadilerinde yetişen meyvelerden aldıklarını anlatır.

Buradan akan bir su kaynağından da söz eder. Suyu seyyahlar açısından değerlendirir. Yazın sıcakta gelen seyyahların sıkıntı çekmeyeceklerini söyler. Oyma mekânların yakınlarından geçen bu su kanallarının varlığının Ürgüp’ün çok eski bir yerleşim yeri olduğunu belgelendirdiğini söyler.

⁵⁰ Heinrich Barth, **Reise Von Trapezunt durh die nördliche Halfe Kleinasiens nach Scutary**, Gotha, 1860: 56.

8. A. D. MORDTMANN

1850–1859 yılları arasında Anadolu’ya gezi yapmıştır. Bu gezinin notlarını, gezide yazdığı mektuplarını gezi yazısı olarak neşretmiştir⁵¹.

Atlar için yorucu bir etap olan lav ve bazalt bloklarından oluşan yükseltileri geçmek zorunda kaldıklarını söyler. Vadide sayılamayacak kadar tuf piramitlerin olduğunu ve bunların insanlar tarafından oyulmuş ikamet haline getirilmiş olduğunu söyler. Bu **troglodit** memleketin Leo Diaconus ve Paul Lucas tarafından ilk olarak tanıtılmış olduğunu, ama insanların bunlara şüphe ile baktığını, daha sonra bu trogloditlerin Texier, Ainsworth tarafından tasdik edilmiş olduğunu belirtir.

Mordtmann pek de tanınır durumda olmayan Akköy’e (Akköy ismi Hamilton tarafından Baktaş olarak belirtilmiştir) geldiklerini, burada yolun, bayır aşağı olup tüm yolun bağlarla, kayısı, kavak, söğüt ağaçlarıyla bezenmiş olduğunu söyler. Boyalı Köyden itibaren tuf piramitlerin başlamakta ve insan eliyle oyulmuş ikametgâhların görülmekte olduğunu söyler. Oradan Karain köyüne gelmişler. Bu köyde de oldukça fazla kayadan oyma evlerin, batı kesiminde ise fazla miktarda tuf piramitlerin bulunmakta olduğunu belirtir.

Karacaören köyü üzerinden Ürgüp’e ulaşmışlar. “...Ürgüp, aşağı yukarı 1000 Türk ve 500 Yunanlı ailelerin oturduğu kaya evlerden oluşan küçük bir şehirdir ve suyunu üç saatlik bir yoldan, kayalar altında oyulma tünellerden almaktadır...”⁵² diyerek, bize burası hakkında Türk tarihçilerin bir yazı bırakmamasına çok üzülür.

Mordtmann, burada az bir süre kaldıklarından dolayı kimseyle dostluk kuramadıklarını söyler. Burada bulunan evlerin içini de gezememişler. Şahane bir

⁵¹ A.D. Mordtmann, **Anatolien Skizzen und Reisebriefe Aus Kleinasien**, Hannover, 1925: 500-505.

⁵² Mordtmann, **a.g.e.**: 501.

kaya tepenin üzerinde, kalıntılarından eski olarak tahmin ettiği kale hakkında da bir yazı bulamadığını belirtir.

Ürgüp'ten Maccan'a (Göreme) yönelmişler. Maccan'a kadar olan yollarının kesintisiz tuf piramitleri arasından geçtiğini söyler. Maccan deresinin kenarlarının kaya oyma mekânları inceleme açısından çok müsait konumda olduğunu, bunların içinde daha önceden oturulduğunu şimdi ise terkedilmiş durumda olduklarını söyler. Bazı tarihlerin 1830'lu yılları gösterdiği için buraların içinde yaşamın kısa zaman içinde bittiği sonucuna ulaşır. Burada yaşayan insanların hepsinin Maccan'a gittiğini, sadece istisna olarak Greklerin Ürgüp'e taşınmış olduklarını söyler.

Mordtmann, Maccan Köyünde 226 hane olduğunu, bunlarda ise sadece Türklerin oturmakta olduğunu söyler. Buradaki halkın ise meyve bahçelerinde yetiştirmiş oldukları kayısı, elma, armut ve üzümünden geçindiklerini belirtir. *“...Özellikle kayısı, bu troglodit bölgede o kadar sık bulunmaktadır ki Hamilton bile kayısının memleketinin burası olduğunu düşünmüştür, bence mümkünsüz de değildir...”⁵³*

Buradan Uçhisar üzerinden Nevşehir'e ulaştıklarını belirtir. Nevşehir hakkında tarihsel bilgi verir. Burasının bir zamanlar Muşkara adında bir köy olduğunu, 1718–1730 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan Damat İbrahim Paşa tarafından 1720 yılında geliştirilmiş, çevreden de göç alınca büyümüş olduğunu anlatır. Şehir nüfusunun 25–30 bin kişi arasında olduğunu belirtir.

Mordtmann, Nar Kasabası hakkında *“...Tekrar yola koyulduğumuzda ıssız bir bölgeden sonra saat 12.42'de sağda kalan ve mimari açıdan Uçhisar gibi tuf piramitler içine oyulmuş, vadi içerisinde kalan Nar köyüne geliyoruz...”⁵⁴* diyerek bu köyün diğerlerinden farklı olduğunu söyler. Köyün gelirken çölü andırmasına rağmen, yaklaşıldığında bitki örtüsü ile karşılaşıldığını belirtir. Bunun haricinde bağlar ve çayırıkların dikkat çektiğini belirtir.

⁵³ Mordtmann, a.g.e.: 502.

⁵⁴ Mordtmann, a.g.e.: 503.

Yola devam ederken tekrar bir grup tuf piramitle karşılaştığını bu durumun kısa aralıklarla Arabisun'a (Gölşehir) kadar devam ettiğini belirtir. "...Kızılırmak kenarında kurulmuş Arabisun'a yani Ptolemaeus'un Koropasus'una geliyoruz..."⁵⁵ demektir.

Mordtmann, şehrin nüfus ve ismine yönelik bilgiler verir. Şehrin 200–300 haneden oluşmakta olduğunu ve kısmen kayaya oyulmuş evler bulunduğunu belirtir. Ve Dr.Barth'ın kayıtlarından buranın diğer adının Gölşehir olduğu bilgisini aldığını söyler. Ama bu ismi sadece bu bilgidен dolayı vermek istemediğini söyler. Daha sonra Ritters'in coğrafyasında sahife 985'te ve Rizos'un sahife 95'te buranın isminin Gölşehir değil Gölşehir olarak ifade edildiğini tespit ettiğini ve bu ismin 1776'da burada doğmuş olan Karavezir Mehmet Paşa tarafından, buraların güzelleştirilmesi neticesinde verildiğini öğrendiğini belirtir.

Kendilerine burada bir köprünün ve de hatta karşıdan karşıya geçilen bir teknenin varlığından bahsedilmiş ama şehrin müdüründen burada ne köprü, ne de teknenin mevcut olmadığını öğrendiklerini, kendilerine yanlış bir bilginin verildiğini belirtir.

Buradan yollarına devam edip Tuz Köye ulaşmışlar. Tuz Köyün volkanik bir bölgede olduğunu, aşağı yukarı tamamı Müslüman olan 100 haneden oluştuğunu söyler. Genel uğraşlarının hayvancılık olduğunu ağırlıkla sığır, keçi ve koyuna sahip olduklarını söyler.

Köyün isminin, buraya 15 dakika mesafede bulunan ve halen işletilmekte olan tuz madeninden aldığını söyler.

Burası hakkında duyduklarını "...Anlatımlara göre, buradaki tuz madeni derviş nizamının kurucularından olan Hacı Bektaş Veli tarafından bir seyahati esnasından kendisine tuzsuz yemek verilmesi neticesinde O'nun tarafından mucizevi bir şekilde yaratılıyor. Bu nedenden dolayıdır ki burada üretilen tuz madeninin 6000 okkası yani 1000 batmanı Kızılırmak'ın karşı tarafında bulunan Hacıbektaş manastırına gönderilmektedir. Ve en son ve de bugüne kadar devam eden rivayet kanıtlamaktadır ki Hacıbektaş bu tuz madenini keşfetmiştir..."⁵⁶ şeklinde anlatır.

⁵⁵ Mordtmann, a.g.e.: 502.

⁵⁶ Mordtmann, a.g.e.: 504.

Mordtmann, ayrıca Kızılırmak'ın her iki yanında da çok uzun bir damar olarak tuzlu su kaynaklarının mevcut olduğunu söyler. Hacıbektaş'ın bu durumu yani tuzun kendine gönderilmesi olayını bir defalık kendi hayattayken değil, tekkesine yönlendirerek sürekli olmasını sağladığını söyler. Bu nedenden dolayı Hacıbektaş'a kurnazlık sıfatını yakıştırır. Üretilmekte olan geri kalan bölümünün, Tuz İşletme Müdürlüğü tarafından batmanının 36 paradan satılmakta olduğunu belirtir.

9. J. R. SITLINGTON STERRETT

Sterrett bölge gezisinde Hamilton'un izini arar gibidir. Anadolu'yu 1883–1884 yılları arasında gezer. Gezi notlarını ise sonra kitap haline getirir⁵⁷. Daha sonra ikinci kez gelir ve yayınlanan ikinci kitabında da Kapadokya hakkındaki notlarına yer verir.⁵⁸

Sterrett, bu bölgelerde bulunan mabetlerin kazıldığında içlerinde iskeletlerin de bulunduğunu; böyle mezarların evlerin içinde de olduğunu belirtir. İnsanların ölümlerle ve güvercinlerle birlikte yaşadığını söyler.

Soğanlı Dere ve Uçhisar'da taştan oyma odalarda sayısız güvercinin yaşadığını söyler. Başka yerlerdeki halkın da güvercinlere büyük önem verdiğini, onları yemek için beslediğini belirtir.

Selme'de de tıpkı Uçhisar ve Soğanlı Dere'de ki gibi taştan birçok ev bulduklarını belirtir. Bu tip evlere volkan tüfünün yayıldığı her yerde rastlandığını söyler. Selme'nin bir vadi üzerinde kurulu olduğunu ve bu vadi boyunca kaynağını buradan alan bir ırmağın aktığını söyler. Tepenin oldukça yüksek ve tepesinde de keskin bir koloninin bulunduğunu belirtir. Bu deliklerde hala insanların yaşadığını söyler. Tepenin tamamının barınaklarla, mabetlerle, geçitlerle ve mezarlara döşeli olduğunu bildirir.

Sterrett, bu toprakları Midas'ın mezarının bulunduğu bölgedekilere benzetir. İnsanların hala yerden 200 metre yüksekte yaşayıp, öldüğüne şaşırır. Çünkü bunda mantıklı bir neden göremez. Şehir kendisine güvenli ve yerleşim alanı olarak da elverişli görünür fakat insanların neden karanlık merdivenlere ve geçitlere ihtiyaç duyduğunu anlayamaz.

⁵⁷ J.S. Sitlington Sterrett, *Archaeological Journey Asia Minor*, Boston, 1885: 17, 18.

⁵⁸ J.S. Sitlington Sterrett, *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Boston, 1888: 24–29, 231–239.

Selme'nin karşısındaki köyün de delik deşik olduğunu belirtir. Burada tapınakların göze çarptığını ve bunların da kendisine mezarları çağrıştırdığını söyler. Moltke'nin uçuşları üzerine kurulu eski haritanın yanlış olduğunu gördüğünü söyler.

Daha sonra Kuyulu Tatlar bölgesine doğru yola çıktıklarını, buradaki köylerin sularının haritada olduğu gibi kuzeye değil, güneye doğru aktığını belirtir.

Sterrett, Melegobi (Derinkuyu)'nin halkının neredeyse tamamını Yunanca konuşan Yunanlıların oluşturduğunu ve burasının çok gösterişli bir köy olduğunu belirtir. Yunanlıların Kapadokya'nın özellikle batısında oldukça fazla olduklarını ve dillerine oldukça bağlı olduklarını belirtir. Melegobi, Niğde, Gelvedere gibi yerleşim yerlerinde Yunanca konuşulduğunu belirtir. Anadolu'nun diğer taraflarında bulunan Yunanların ise sadece Türkçe konuştuklarını söyler.

Sterrett, Soğanlı Dere'de taş barınakların çok fazla sayıda olduğunu ama diğer yerinkine benzediğini söylemektedir. Burada yalnızca farklı olarak tapınakların olmadığını belirtir.

Buraya ait gözlemlerini; *"...Soğanlı Dere'si yerden 300-400 feet (121 metre) derininde bir aralığın içindedir, vadiye volkan tüflerinden oluşan sarp bir yokuş ile inilir ve çevresi oldukça kurakken vadideki toprak gösterişli bahçeleriyle oldukça verimlidir..."*⁵⁹ diyerek belirtir.

Sterrett, bu taştan oyma barınakları eski Hristiyanların kullandığının kesinliğinden bahseder çünkü birçok barınakta Ortodoks Kiliselerinde yaygın olan yazıtlarla Bizans azizlerine ait resimler olduğunu söyler.

Buradan Zengibar Kalesi'ne uğramıştır. Burası Develi'ye yarım saat uzaklıktadır. Kayseri'ye uğramayı düşünmediğini, ama şartların oraya da uğramayı gerekli kıldığını söyler.

⁵⁹ Sterrett, *Archaeological Journey Asia Minor*, s.18.

10. ERNEST CHANTRE

Tarihsel geçmişi İlk Tunç Çağına değin uzanan Boğazköy'de ilk kazı 1893–1894 yıllarında Fransız Prehistoryacı Ernest Chantre tarafından yapılmıştır. Hitit uygarlığının keşfinde önemli rol oynamıştır. Eseri bu yıllarda yaptığı Kapadokya incelemelerine ait 5 Kasım 1898 oturumunda sunduğu bir rapordur. Nevşehir bölgesinde ise kilise yapılarıyla ilgilenmiştir⁶⁰.

Chantre, Kapadokya Bölgesini, eskiden oturan ve şu an oturan halkını tasvir etmeyeceğini söyler. Kendisinden önce keşfedilmiş antik yapılarla alakalı detaylara da girmeyeceğini belirtir. Birçok yapıt bu konuları işlemiş olduğundan ve okuyucu onlara başvurabilir dermektedir.

Chantre, “...*Kapadokya ilkçağ coğrafyacıları için; batıda Kızılırmak'la ve doğuda Fırat ve Akdeniz ve Karadeniz'le sınırlı Asya yarımadasının en doğu sınırıydı. Bu ülke batıda Frigya ve Paflagonya (Sinop civarları), kuzeyde Pont-Euxin (Yunanlar Karadeniz' e ilkçağda Pont-Euxin diyorlarmış.), doğuda Ermenistan (Erzurum, Kars civarları) ve güneyde Kilikya ve Cataonie (bu ülkenin Türkçe karşılığı bulunamadı, Kilikya'nın yanında bir yerlerde...) ile sınırlıdır...*”⁶¹ demektedir.

Kendisi Kapadokya'yı, Kızılırmak'ın ötesinde Ankara (Fransızlar Angora der.) vilayetinin doğusunu ve Sivas ve Adana'nın da bir bölümünü içeren bölge olarak sınırlar.

Chantre, öğretmen Kieopert beyin nazik yardımseverliğiyle bölge hakkındaki dokümanları kendisine vermesinin işini epeyce kolaylaştırdığını belirtir. Köylülerden de kaynağı tam belli olmayan bu yöreye has Kapadokya metinleri topladıklarını söyler. Bu seyahatten getirilmiş olan topografik notlar, onun özeniyle sıraya konmuş ve ufak bir bölgesi belli olan Anadolu'nun güzel haritası zenginleşmiş. Kendisinin burada kontrol edilmemiş bir alıntı sunduğunu söylemektedir.

⁶⁰ Ernest Chantre, **Mission en Cappadoce 1893-1894**, Paris, 1898: XI, XII, XIII.

⁶¹ Chantre, **a.g.e.**: XI.

Chantre, bol yağışın, erimiş buzlardan kurtulan sellerin bu bölgeye, önemsiz su kaynakları tarafından toprağı kötü sulanan orta Kapadokya'nınkinden tamamen farklı bir bitki örtüsü sunduğunu söyler. Su kaynaklarından birkaçının denize ulaşmak için çok zayıf olduğundan göllerde veya bataklıklarda kaybolduklarını; diğerlerinin ise Kızılırmak'ı daha çok genişletmek için geldiklerini belirtir. Kızılırmak'ın buranın kayda değer tek ırmağı olduğunu; sığ, sarımsı ve elverişsiz suyuyla ne balıkçılık ne de gemicilik yapılabildiğini söyler.

Kapadokya'nın kuru bir atmosferinin olduğunu; kışları uzun ve sert, yazları kavurucu bir kıtasal iklimle sahip olduğunu belirtir. Ülkenin üretim çeşitliliğinin de pek az olduğunu söyler. Chantre, göçebe çobanların asırlardır yıkmaya çalıştığı ormanların büyük çoğunluğuyla kaybolmuş olduğunu, tahıl ve üzüm bağı kültürünün gelişmiş olduğu halde, toprağın büyük bölümünün üzerinde birçok keçi, at, koyun ve eşek sürülerinin otlatıldığı steplerle kaplı olduğunu betimler. Kapadokya yöresinden Akdeniz'e giderken duygularını şöyle belirtir;

“...Kızılırmak'ın geçtiği yüksek çıplak, çorak veya bataklıgımsı, platoları terk ederken, Seyhan havzasının oluşturduğu vadilere girmek ve çimenleşmiş inişler, geniş ormanlar ve seyahat edenin bu bölgelerde pek rastlayamayacağı türden bir bitki çeşitliliği içeren otlaklar bulmak gerçek bir mutluluktur...”⁶²”

Suni binlerce tuf mağarasıyla meşhur Yunan kasabası Ürgüp'ün ve en nihayetinde Hacı-Bektaş'ın ve Kırşehir'in yıkıntı dolu muazzam yamaçlarıyla bezeli kasabalarının kendisini çok etkilediğini belirtir.

1894'te projeleri bir kolera salgını ve Müslüman fanatizmi yüzünden engellenmiş. Sonra tekrar Karahöyük'teki kazılarına devam ettiklerini söyler.

⁶² Chantre, a.g.e.: XII.

11. W. M. RAMSAY

Prof. W. M. Ramsay Küçük Asya'nın coğrafya alanında, ortak tarihi ve arkeolojik konularında yaşayan en büyük uzmanıdır. Prof. Ramsay eskiçağ Hristiyanlığı konusunda uzman bir kişidir. Anadolu'ya 1896'da gelmiştir. Bu kitabında takip ettiği metodun okuyucuyu Türkiye'nin kalbine götürmek ve kendini buralarda görmesini sağlamak olduğunu belirtir⁶³.

Yirmi yıl boyunca Türkiye'yi gezdiğini söyler. Türk halkının geleceğe umutla baktığını ve geçmişine karşı da ilgili olduğunu söyler. Bunun başkalarını haklı görmeyen, tek taraflı düşünen kişiler tarafından genel olarak kabul edilmeyeceğini bildiğini belirtir. Seyahate Britanya'nın imparatorluk görevinin güçlü inancıyla başladığını ve İngilizce konuşan ırka daha güçlü bir inançla bitirdiğini belirtir. Bu gezide diğer büyük ulusları ve yüksek vasıflarını takdir etmeyi de öğrendiğini söyler.

Ramsay, 1880–1884 arası 5 yıl karısı ile Türkiye'ye yerleştiklerini ama o tarihten sonra da Türkiye'ye birçok seyahat yaptıklarını belirtir. Bu ülkeyi çok iyi tanıdığını bu nedenle Türklere karşı batılı gözlemcilerin fikirlerinden ve söyleşilerinden, bir Avrupalının diğeriyle dar çerçeveli konuşmasındaki Türkiye izlenimlerinden, haksız ve yanıltıcı gelmesinden dolayı, titizlikle sakındığını söyler. Kitabında Türk köylülerinin gelişebileceğinden hiç umudu olmadığını söyler.

Yazar, sadece köylülerle konuşurken biraz Türkçe öğrenebildiğini 1881'de Yunan çevirmen tuttuğu halde, 1882'den sonra yanında çevirmen çalıştırmadığını belirtir.

Kapadokyalı Yunan köylülerin genel olarak iri, boylu poslu olduğunu, Müslüman köylülerinin fakirlik ve sefaletiyle mukayese edildiğinde rahatlık ve

⁶³ W.M. Ramsay, **İmpressions of Turkey During Twelve Years' Wanderings**, London, 1897:240–249.

zenginliklerinin oldukça açık görüldüğünü söyler. Bölgedeki güç ve kalkınmanın neredeyse hepsinin Hristiyanların elinde olduğunu söylemektedir.

Hassa-Keui’de ve Melegobi’de bütün evlerin toprağın altında yumuşak kayalardan yapılan bir yeraltı hikâyesinin olduğunu söyler. Dar geçitlerin her birinin eve ait olan yeraltı odalarını birleştirdiğini ve uzun ama eşit dar geçitlerin evden eve uzandığını belirtir. Her yeraltı evinin dışında herhangi bir tehlike durumunda kapının önüne çekmeye hazır, duvardaki oyugun içinde büyük sert taştan plağın bulunduğunu söyler.

Ramsay, diğer köylülerin doğanın birçok tür olarak sunumlarından biri olan dağ eteği kayalarını kullandıklarını söyler. Gelvedere’nin baştan sona kayadan oyulmuş oda, hücre, kilise ve evlerle dolu, dar kayalık bir vadide bulunduğunu belirtir. En yukardan bu vadinin aşağı doğru görünüşünün çok ilginç ve harika olduğunu söyler. Yumuşak kayaların hava şartlarından dolayı değişik şekillere büründüklerini, oyulmuş kayaların manzaraya acayip bir görüntü kattığını, aynı kayadan oyulan modern ev bloklarının dağ eteğinden çok zor seçildiğini belirtir. Kapadokya’nın bu bölgesinin insanların Bizans tarihçileri tarafından **Troglodytes** olarak tanımlandığını ve kayalarda veya yeraltında yaşama geleneğinin şüphesiz çok eski zamanlara dayandığını ama Hristiyanlıktan önceki döneme ait oymalara hiç rastlayamadıklarını söyler.

Bir köyde içme suyunun 300 fit derinlikteki kuyudan geldiğini öğrendiklerini belirtir. Dört kadının birleşerek ilkel ve tuhaf bir yöntemle kuyudan suyu kovalarla çektiğini gördüğünü anlatır. Bu sırada zaman tutmuş ve bir kova suyu çekmeleri için 35 saniyenin gerektiğini belirtir.

“...Bu köylerin birinde dini ziyaret yapması beklenen piskoposla karıştırıldık. Olay şöyle oldu; piskoposun beklendiği yoldan ve zamanda köye vardık. Halkın büyük bölümü onu selamlamak için toplanmıştı ve kilise korosu ile papazın önderlik ettiği kabile onu selamlamak ve karşılamak için bekliyordu. Patikada köşedeki kayadan döndükten sonra 40 yard uzaklıkta bu dini topluluğu gördük. Kapadokya’nın bu köşesinde yabancılar çok azdır ve bu yüzden sabırsızlıkla bekleyen köylüler ilk başta bizi piskoposun heyeti sandı. Korodan ilahiler yükseliyordu, papaz eliyle değişik hareketler yapıyordu ve herkesin ağzından selamlamalar çıkıyordu. Durum bizim

*için mahcup ediciydi ve bunu köylüleri sıkıntıya sokmadan onlara anlatmak da kolay değildi. Neyse ki yolun solundaki kayada ilginç bir anıt gördük, sanki hiçbir şeyi gözlemlemiyor gibi ona bakmak için hareket ettik. Selamlamalar kesildi, papaz olduğu yerde kaldı, korodaki sesler yavaş yavaş dindi. Onların bizim hakkımızda ne düşündüğünü hiç öğrenemedim, ne de piskoposu karşılamak için yeniden düzene girdiklerini...*⁶⁴

Türkiye'deki Yunanların genel özelliklerini ve milli karakteristiğini anlatmak boş ve kendi içinde çelişen bir durum gibi olabilir. Ramsay, burada Yunan diye adlandırılanların sadece ayrı bir din, bir millet olmadığını, inançlarından ve Ortodoks kilisesinde yapılan ayinlerden başka diğer Yunanlarla hiçbir şeylerinin ortak olmadığını belirtir. Saf Yunan kanından olmadıklarını; Kapadokyalıların; Pisidianların, İsaorian'ların, Pamphyliyanların, Pontusların torunları oldukları bilgisini verir. Dışarıya bakışlarının ve karakterlerinin belirgin bir şekilde farklı olduğunu söyler. Dil konusunda da ayrıldıklarını; bazılarının sadece Yunanca konuştuğunu, bazılarının sadece Türkçe ve birçoğunun da iki dilli birden konuştuğunu belirtir. "...Türkiye'nin doğusunda kapısındaki yazıt Yunan harflerinden olan bir kilise görebilirsiniz, ama okuduğunuzda onun Türkçe olduğunu görürsünüz ve araştırdığınızda öğrenirsiniz ki cemaatte papazdan başka hiç kimse Yunanca bilmiyordu..."⁶⁵

Ramsay, Kapadokya'nın 1070'den sonra ağır savaşın ardından Selçuklu Türklerinin eline geçtiğini, bu yüzden savaşta şehrin biraz zarar gördüğünü söyler. Kayseri, Niğde veya Bor gibi Yunan şehirlerinin, dili yeniden diriltme ruhuyla canlandırmasına kadar, Yunancayı unuttuğunu söyler. Yunan köylülerinin her şeye rağmen anadillerini yitirmediğini ama bu şivenin değişik olduğunu ve anlaşılmasının da çok güç olduğunu belirtir.

Alış veriş durumlarında Türk veya Türkmenlerle Yunanlar arasında büyük fark olduğunu söyler. Yunanlının malların değeri hakkında bilgisinin olduğunu ve onlarla makul bir fiyatta anlaşmanın kolay olduğunu ama Türklerin genelde eşyalarının veya paralarının değerini bilmediğini bu nedenle yumurtalarını ve sütlerini gülünç derecede pahalıya veya ucuza sattıklarını belirtir. Bu yüzden bir arkeolog gezgin için doğru ve adil bir ödeme yapmanın zorluğundan bahseder.

⁶⁴ Ramsay, a.g.e.: 246.

⁶⁵ Ramsay, a.g.e.: 247.

Türklerin çok misafirperver olduğunu ama para koparma içgüdüsünün Yunanlılarda olduğu kadar gerçek olduğunu söyler. Onlara beklentilerinin altında para vermemek gerektiğini söyler.

Yazar, Türklerin sistemli veya rasyonel, ahlaki veya ilmi eğitim almadıklarını ama Yunanların sanat, edebiyat veya bilimden ve yeryüzündeki en büyük başarılarından çok eğitimi sevdiklerini ve şehirlerinde bunu özenle sağladıklarını söyler. Türk kadınlarının medreselerin gölgesinde olduğunu, ahlaki niteliklerinin de zayıf olduğunu, bu yüzden de toplumda yer edinemediklerini ve çocuklarını eğitemediklerini söyler. Şöyle devam eder; “...Eski çağlarda bunun aksine kadına çok büyük önem verilirdi ve kadının toplumda etkisi büyüktü; ama Müslümanlık onlara olan eski hürmeti yok etti ama Yunanlarda köy sınıflarında kadınların durumu bana erkeklerinkinden daha iyi geldi...”⁶⁶

⁶⁶ Ramsay, a.g.e.: 249.

12. ROMAN OBERHUMMER-HEINRICH ZIMMERER

1899'da bölgeye dokuz kişilik bir ekiple gelen Alman bir ekiptir. Daha çok arkeolojik eserleri incelemişlerdir. Talas'tan Ürgüp'e gelip özellikle Ürgüp ve Göreme yöresini ayrıntılı olarak incelemişlerdir.⁶⁷.

19.Yüzyılda yabancı kâşiflerden bahsederken, Fransız Paul Lucas'ı öne çıkarmamız gerektiğini çünkü kendisinin 1705'de, 1834'de gelen Texier'den önceki kâşif olduğunu ve kendisini 1835'te Hamilton'ın, 1837'de Ainsworth'un kaya yerleşimleri adına tasdik etiklerini söyleyerek Kapadokya'ya gelmiş olan seyyahları kısaca tanıtır.

Yazarların, Dr. Naumann'ın "Altın Boynuz'dan Fırat'ın Kaynağına Kadar" adlı seyahat notlarından verdiği bilgiye göre; Ürgüp ve civarındaki tuf oyma mekânları keşfetmiş olmaktan kendisinin ne kadar müteşekkik olduğunu ve Avrupalılar tarafından nadir ziyaret edilen volkanik bölgenin jeoloji uzmanları ve coğrafyacılar tarafından çok enteresan bir yer olduğunu belirtmektedirler.

Toroslar'dan buraya geçerken kendilerine yardımcı olsun diye Uçhisarlı birini yanlarına almışlar. Türk otoritelerinden de izin almışlar ama adam çok sinirli çıkmış. Çevre halktan da şikâyet gelmiş. Sonra ne olduysa olmuş ve adam onları orada öylece bırakarak kaybolmuş. Bu bölge halkı için olumsuz bir önsezi oluşturmuş.

Kendi imkânlarıyla üç saat sonra Melegobia'ya (Derinkuyu) gelmişler. Derinkuyu'nun büyük ve gelişmiş bir köy olduğunu ve burada kendilerini devlet manastırı avlusunda iki din adamının ve bir de yetkilinin karşıladığını söylerler. Kendilerini tertipli ve düzenli halılar serilmiş döşeli bir divan odasına götürdüklerini ve bu odanın kısa bir süre içerisinde köyün ileri gelenleri ile dolduğunu belirtirler.

⁶⁷ Roman Oberhummer, Heinrich Zimmerer, **Durch Syrien und Kleinasien Reiseschilderungen und Studien**, Berlin, 1899: 10–155.

Yemekten de oldukça memnun kaldıklarını ve yemekte güvercin ile şarap aldıklarını söylerler.

Yemekten sonra kalmak için kendilerini Bizans imparatorunun yaptırdığı büyük bir kilisedeki manastıra götürmüşler. Burada kalan başka çocuk ve kadınların da olduğunu belirtirler.

Seyyahlar, burada gece karşılaştıkları ilginç bir olaylı anlatırlar. ‘Resmi görevli bir askerin, kendi ırktaşları bir dükkân soymuş. Tabi asker onlara bir şey yapmamış. Karşı tarafta askeri ölümle tehdit ediyormuş. Asker korkudan seyyahların yanına gelerek kendisini de Nevşehir’e götürmelerini istemiş. Ama seyyahlar bu durumdan korkup kabul etmemişler.’

Melegobia’nın 9 kilometre kuzeyinde çok ilginç bir köy olan her tarafı bağlarla çevrili ve masif bir kaya eteğinde kurulu, ilginç evleri olan İnegi’ye varmışlar. Yazarlar İnegi’nin altının tamamen oyuk durumda olduğunu ve burada 160 Hristiyan aile ile 300 Türk ailenin yaşadığını öğrendiklerini söylerler.

Seyyahlar, hemen, taşlardan oyma merdivenlerle yeraltında bulunan özel bir ikametgâha indiklerini söylerler. Karanlık ve alçak tünellerden geçerek belli bir derinlikten sonra geniş ve büyük bir odaya geldiklerini belirtirler. Ev sahibi kendilerine inanıp güvendikten sonra, 100 yıl önce 150 Hristiyan’ın fanatik Müslümanlar tarafından kuşatılıp burada dumanla öldürülmüş olduklarını anlatmış. Oraya gelmelerinden üç ay öncesine kadar burada yaşayan Hristiyanların büyük bir bölümünün haftalar sürecektir şekilde, ciddiye alınacak derinlikte ve karanlıktaki odalarda, sebepsiz bir korkudan dolayı saklandıklarını dinlemişler. Müslümanların dostane ve barışçıl teminatı neticesinde gün ışığına çıkmış olduklarını öğrendiklerini söylerler.

Seyyahlar, Daşar Dağı’nın eteğindeki Güvercinlikten geçerek, Güvercin yuvalarına benzer evleri ve eteğinde akan çayı olan Göre Köyüne vardıklarını söylerler. Göre yöresinin caddelerinin dar ve bayır olduğunu belirtir. Bundan sonra

ise 200 yıl kadar önce yaptırılmış olan Damat İbrahim Paşa camiini ve medresesini gördüklerini belirtirler.

Seyyahlar, Yunan kilisesindeki görevlilerin, bu seyahatle, baskı altında olan Hristiyanların durumunun düzelebileceğini söylediklerini belirtirler. Seyyahlar ise bu durumdan rahatsız olmuş ve reformcu gibi görülmeleri gerektiğini söylemişler. Göre'nin genelde iç kesimlerinde çok yeni Hristiyan kiliselerinin bulunmakta olduğunu belirtirler. Bunların Kırım Savaşı'ndan sonra inananlar tarafından yani şahıs eliyle yaptırılmış olduğunu belirtirler. Bunları mimari açıdan pek değil ama dekorasyon açısından çok güzel bulurlar.

Burada 20 kuruşa bir ev tutmuşlar. Evlerini şöyle tasvir ederler; *“...Bu evimiz üç büyük ve aydınlık odadan bir salon ve dört atımız için yetecek ahır olan, masif taştan yapılmış tertipli bir terası ki buradan tablo gibi amfi tiyatro görünümü şehrin geniş ve yeşil vadisine ve Kızılırmak istikametine kadar görüş imkânı veren bir manzaraya sahipti...”*

Nevşehir ve Ürgüp yolunda gördüklerini *“...Nevşehir ile Ürgüp arasında oluşmuş olan büyük bir erozyon bölgesi ve oldukça fazla kaya oluşumları var. Bu kayaların içi tamamen oyulmuş ve içerisine köyler yerleştirilmiş. Bunların içinde ilk önce Nevşehir'den 15 dakika uzaklıkta olan Nar Köyüdür ki vadinin derinliklerinde yerleşmiş, sonra Uçhisar ve Ortahisar 'da da görüntü tablo gibi olup mağaralar oyulmuş, aşağıda da görüntüsü kıvrangıç yuvalarını andıran evler yapılmıştır. Maccan (Göreme'nin ilk adı) ve Göreme vadisinin görüntüsü gittiğimiz yoldan pek net değildi. Buna karşılık, Kızılırmak'ın sağ tarafında büyük meyve bahçeleri içerisinde, nehre tam birleşik olarak gelişmiş olan Avanos...1,5 saatten sonra, büyük erozyona uğramış piramitlerin arasından geçerek Ürgüp'e ulaştık...”⁶⁸* şeklinde anlatırlar.

Şehre girdiklerinde halkın biraz şaşkın ve çekingen olduklarını gözlemişler. Daha sonra, 1703 yılında yapılan Johannesrosos Kilisesi'ne, oradan da tertipli ve halılarla döşeli olan okula götürülmüşler. Ama papazı da kaygılı görmüşler. Kaygının sebebi ise; halkın, onları Türkler ya da Avrupalılar tarafından kendilerinden para almaları için gönderildiklerini düşünmeleri olmuş.

Seyyahlar, güzel bir uykudan sonra, oyma mekândan oluşan şehrin şahane manzaralı gününün uyanışını izlemişler. *“...İyi çalışkan bir işçinin 5 X 6 X 8 metre*

⁶⁸ Oberhummer-Zimmerer, a.g.e.:133.

ölçülerindeki bir mekânı oyabilmek için 14 güne ihtiyacı vardır...⁶⁹” diyerek bu taşların çok çabuk oyulduğuna dikkat çekmişlerdir. Nevşehir’in kızgın yaz güneşine nazaran Ürgüp’ün havasının daha ılık olduğunu söylerler.

İlk yürüyüş günlerini şöyle anlatırlar; “...Sonra, çok dolu ve mutlu bir şekilde bu romantik masal dünyasından evimize geldik. Burada, her adımda yükselen bir değer ve güzellik buluyorsunuz ki burada kırmızı tüften beyazına, sivri kayalardan piramitlere, cadı görüntüsü olandan... farklı oluşumlar var...⁷⁰”

Ürgüp’te zaman geçirdikçe halkın kendilerini sevmeye başladıklarını söylerler. Hatta o gün kaymakamın kendilerine Türklerin tarafında ev önermesi karşısında Hristiyanların gelerek manastırın misafiri olarak kalmalarını rica ettiklerini söylerler. Ürgüp halkının misafirperver olmasından çok etkilendiklerini söylemektedirler.

Bu bölgede karayolundan at ile Ankara-Kırşehir-Nevşehir-Ürgüp-İncesu arasında posta taşımacılığı yapanların olduğunu ama posta taşımalarının çok yavaş olduğunu söylerler. Her ikisi de büyük deri çantadan oluşan mektup dolu posta atlarının korumalar tarafından takip edilmekte olduğunu, bu posta taşıyıcılarına ‘Tatar’ denildiğini ve bunların idarenin belirlediği ücret karşılığı mektup ve kıymetli eşyaların korunmasından sorumlu olduğunu belirtirler. Posta havalesi olmadığı için nakit paraların da bu yolla taşınmakta olduğunu, şayet kar yoksa ve çaylar da dağlardan gelen sular yüzünden taşmamışsa postanın genelde zamanında hedefine ulaştığını söylerler.

Seyyahlar, buradan Türk köyü olan Göreme’ye gitmişler. Göreme vadisinin diğerlerine benzemesine rağmen, çok daha fazla taş piramitlere (peri bacalarına) sahip olduğunu söylerler. Köylerde yatacak yer bulamadıkları için, burayı misafirperver olmayan köy olarak nitelerler. Buradan çıkıp yüksek romantik olarak belirttiği Uçhisar’dan Nevşehir’e geldiklerini söylerler.

⁶⁹ Oberhummer-Zimmerer, a.g.e.: 136.

⁷⁰ Oberhummer-Zimmerer, a.g.e.: 136.

13. HANS-HEMAN GRAFF VON SCHWINITZ

1905'te Küçük Asya'ya doğru seyahat yapmıştır. Tüf kayaları ve peribacalarıyla ilgilenmiştir. Notlarını 1906 yılında yayınlamıştır⁷¹.

Kapadokya için; "...Doğuda Erciyes dağı, kuzeyde Kızılırmak, batıda Tuz Gölü ve güneyde Hasandağ ile çevrili bölge tüm Küçük Asya'nın en enteresan bölgesidir..."⁷² demektedir.

Burada, Paul Lucas'ın, o günden iki yüz yıl önce inanılmaz bilgiler verdiği mucize ülkenin bulunduğunu söyler. "...Buradaki en büyük belirgin özellikler dışardan aşınmış olan tüf oluşumları ve içerden mucizevî şekilde oyulmuş olan kaya mekânlardır..."⁷³ demektedir.

Schwinitz, Soğanlı Dere'nin kuzeyinden Kızılırmak'a kadar kuvvetli bir şekilde yarıldığını ve binlerce yıldan beri oluşan erozyonun etkisi ile tüf kayalarının şekil aldığını ve vadilerin derinliklerinde, düzlükte ve tepelerde piramitlerin oluştuğunu söyler.

Bu tüf kayaların şekillerinin genelde piramit tarzında ve şekillerinin çoğunlukla şeker külahına benzer olduğunu, yerden bitmiş gibi göründüklerini söyler. Bazı yerlerde ise oturma alanının geniş bir yüzölçümüne sahip olduğunu söyler. Schwinitz, birçok piramidin de boyunun kısa olduğunu ve obeliskleri andırdıklarını belirtir. Bazılarının da ince bir şekilde gökyüzüne doğru yükselmekte olduğunu ki doğanın binlerce senede gerçekleştirdiği bu aşınmaya hayret etmemenin mümkün olmadığını anlatır. Seyyah, peribacalarının oluşumunu anlattıktan sonra bu oluşumların değişken formlarda olduğunun gözlemlenmekte olduğunu söyler. Bunların tek başına veya guruplar halinde bulunduğunu ve birbirlerine benzeyenlerin genelde aynı yerde bulunduğunu anlatır. Bunların boylarının da çok değişken

⁷¹ Hans-Herman Graff Von Schwinitz, in **Kleinasien**, Berlin, 1906: 126–150.

⁷² Schwinitz, **a.g.e.**:126.

⁷³ Schwinitz, **a.g.e.**: 127.

olduğunu sıklıkla 30 ile 80 metre arasında olduğunu belirtir. Halen aşınmanın birçok yerde gözlemlendiğini söyler. Tüf kayasının tam olarak verimsiz olduğunu da vurgular.

Schwinitz, tüf oluşumlardan bazılarının kuralsız olduğunu ve insana farklı oluşumları çağrıştırdığını söyler. Dünyanın başka ülkelerinde de toprak ve tabiatın, insan ve hayvan figürleri oluşturduğunu ama yoğunluk açısından buradakilerin dünyada birinci sırada olduğunu söyler. Türk halkının bunları zamanında insanların ya da ruhların yaptığı doğrultusunda bir inanca sahip olduğunu belirtir.

Schwinitz, Paul Lucas'ın 200 yıl önce bu oluşumları gören ilk Avrupalı olduğunu ama Lucas'ın karavanlarla ve çok acele bir şekilde ay ışığında bölgeden geçmiş olduğunu ve bu nedenle tüf kayalarını yakından detaylıca inceleyemediğini söyler. Bölgenin onun yazılarından sonra seyyahların dikkatini çekmesinin sebebinin de yazı ve resimlerinde biraz abartılı olmasına bağlar. “...*Lucas insan kafalarını, kucığında çocuğuyla birlikte Madonnaları, bir ay ışığında da inanılmaz büyüklükte keşişlerin dini ayin yaptıklarını gördüğünden bahseder...*”⁷⁴ demektedir. O zamanlar bu yazının muammalı, hayali olduğunun düşünüldüğünü ama burayı gördükten sonra kendisini anlamamanın ve O'nun verilerine değer vermemenin mümkün olmadığını söyler.

Tüf oluşumlardaki en önemli özelliğin ise insanların oyarak ikametgâhları oluşturması olduğunu ve yolda sık sık bunların fotoğraflarını çekmek için durduklarını söyler.

Karain'den sonra bu tüf oluşumlarının kısmen vahşi romantik bir karakter gösterdiğini bunların içinden bir tanesinin karga yuvası olarak adlandırıldığını söyler.

Schwinitz, Ürgüp'e geldiklerinde önlerinde 50 metre yüksekliğinde 'sivri taş' olarak adlandırılan büyük bir tüf kayasının mevcut olduğunu söyler. Tüf dağlarının teraslara bölünmüş şekilde görünen evlerle dolu olduğu anlatır. Erkeklerin

⁷⁴ Schwinitz, a.g.e.: 128.

kaymakam tarafından karşılandığını ve eşinin ise harem denilen yerde kadınlar tarafından karşılandığını söyler.

Ürgüp'ün bölgenin kaya oyma mekânlarının karakteristik özelliğini arz etmekte olduğunu belirtir. Oyma mekânların yanı sıra çok güzel taştan yapma binaların da olduğunu söyler. Bu oyma mekânlar günümüzde bile yapılmaya devam etmektedir. Ev inşasında kullanılmak için kesilen tüfler oyuldukça yeni mağaraları oluşmaktadır.

Schwinitz, Ürgüp'ten hareket ederek halkın çoğunluğunu Yunalıların oluşturduğu Sinasos şehrine vardıklarını belirtir. Buraya verimli topraklardan ve tuf piramitlerle kaplı bir vadiden ulaştıklarını anlatır. Sinasos'ta da Ürgüp'te olduğu gibi oldukça fazla kaya evlerin bulunmakta olduğunu ve burada ibadet için 1500 yıl önce yapılmış kaya kilisesinin kullanılmakta olduğunu belirtir.

Ürgüp'ten Nevşehir'e doğru yola çıkarlar. Yolarına dere yatağından devam ederken “...dere içerisinde insanların bulgur yapımı için tahılı yıkadıklarını gördük ki bu yiyecek hazırlandıktan sonra pirinç gibi pişirilmektedir...”⁷⁵ diyerek bulgur yapımına çok şaşırdığını söyler. Bu yolun bir masal ülkesine benzediğini, her yerde şahane tuf oluşumlarının mevcut olduğunu anlatır.

Göreme'ye geldiklerinde çok eski kaya evler gördüklerini belirtir. Bu dar vadiye evlerin kayalara oyulmuş ve üst üste çıkan katlardan oluşmuş olduğunu söyler. “...Genelde ön duvarlarının uçmuş olduğu bu mekânları izlerken insan, cüceler için yapıldığı düşüncesine kapılıyor...”⁷⁶

Burada sayısız şapel olduğunu yapı olarak ise Soğanlı Dere'dekilerden farklı olduğunu söyler. “...Soğanlı Dere'de şapeller piramitlerin içinde olup içten bir giriş mevcuttu ve dışardan onu görebilmek, tanıyabilmek mümkün değildi ama burada, şapeller kendi başına bir bütünlük oluşturmakta, bir tuf kayası genelde sadece bir şapeli içermekte ve burası dışardan sanatsal

⁷⁵ Schwinitz, a.g.e.: 140.

⁷⁶ Schwinitz, a.g.e.: 141.

bir kapıdan belli olmaktadır...⁷⁷” Göreme şapellerinin sanki gizlenmek istenmemiş bir görüntü arz etmekte olduğunu ve Göreme’den batıya doğru gidildiğinde toplu halde çok büyük piramitlerin bulunmakta olduğunu ve Türklerin burayı “1001 Kilise” diye adlandırmakta olduklarını söyler. Şu anda orası Göreme Açık Hava Müzesi olarak korumaya alınmıştır.

Schwinitz, buradan yola devam ederken meyve bahçelerinin, eski oyma mekânların ve taş evlerin birbirlerine girmiş vaziyette oluklarını ve buradaki tüf kayalar denizinin kilometrelerce uzağa gitmekte olduğunu söyler. Tepeden batıya baktıklarında tablo gibi duran Uçhisar’ı, doğuya baktıklarında Maccan’ı ve çok uzaklarda da büyük ihtişamıyla Erciyes’i gördüklerini belirtir.

Uçhisar’a ulaştıklarında çevreyi tanımak için konakladıklarını “...*Burada çok yüksek bir konumda ve geniş bir alan üzerine oturmakta olan tüf kayası mevcuttur...⁷⁸”* diyerek Uçhisar Kalesi’ni anlatır. İnsanlarının çok sıcakkanlı olduğunu belirtir

Bütün bölgenin, özellikle Uçhisar’ın İstanbul’a ihraç edilen güzel kayısılarıyla meşhur olduğunu söyler. Orada bulunan küçük bir su kaynağı ile sulama yapıldığını ve sayısız kayısı ağaçlarının olduğunu anlatır. Ancak, tadının unumsu olduğu ve bundan dolayı çok fazla yiyemediklerini söyler. Kaya mekânlarının çoğunun artık sarnıç veya depo olarak kullanıldığını belirtir. “...*Ve bu kaya mekânların en büyük özelliği ta eski dönemlerden beri bunların içerisinde onlarca yıl tahılın çillenmeden kalmasıdır...⁷⁹”*

Schwinitz, üst bölümlerde bulunan odaların ise genelde güvercinlik olarak kullanılmakta olduğunu ki bunların tüm bölgeye dağılmış durumda olduklarını söyler. “...*Güvercinler burada kutsal sayılmakta olup yenmez ama buna karşılık gübresi oldukça fazla küçük odacıklardan zahmetli bir şekilde aşağıya indirilir ve 50 kilosu 1,30 Marktan alıcı*

⁷⁷ Schwinitz, **a.g.e.**: 141.

⁷⁸ Schwinitz, **a.g.e.**: 141.

⁷⁹ Schwinitz, **a.g.e.**: 142.

bulmaktadır...⁸⁰” diyerek Kapadokya halkı için güvercinliklerin neden önemli olduğunu açıklar.

Daha sonra Nevşehir’e gelirler. Geldikleri yolun mesafe olarak kısa olduğunu ama bu yürüyüş sırasında mezar şapelleri gördüklerini ki çok iyi bir şekilde korunmuş olduklarını ve hatta içerde tabutların bile mevcut olduğunu söyler. Nevşehir’e gelene kadar bir şehirden geçtiklerini ve burayı Ürgüp’e çok benzettiklerini söyler ama Uçhisar ve Nevşehir arası bir yerleşim yeri olmadığından Nar Kasabasından bahsediyor olabilir. Buradaki şekillerden çok etkilendiğini söyler.

Çat’a vardıklarında Kızılırmak’a akan dere yatağında tekrar tuf oluşumlarının en güzellerine rastladıklarını söyler. Kısa bir süre sonra Kızılırmak’a ulaşarak Arabisun’a ulaştıklarını belirtir.

Kendilerine her ne kadar toprağı verimli de olsa bu kadar çok insanı doyuracak geniş bir zirai alana sahip olmayan bu yerlerin neden bu kadar fazla ikamet edilmiş olduğunu ve burada insanların ne zaman yaşadıklarını sorarlar. Buradaki kayaların insanlara daha rahat ve sağlıklı bir ikametgâh oluşturduğunu ve bu nedenle tercih edilmiş olabileceği yanıtını verebilirler ancak. Buradaki şapellerin sayısına bakarak bu bölgede önceden Hristiyanlığın üst seviyede olduğunu ve ihtimalle Hristiyanlıktan önce de burada **trogloдит** yaşamın olduğunu söyler. *“...Buradaki esas muamma ise eski tarihçilerin bu mucizeler bölgesinden bahsetmemeleridir...⁸¹”* der.

⁸⁰ Schwinitz, **a.g.e.**: 142.

⁸¹ Schwinitz, **a.g.e.**: 148.

14. HANS ROTT

Avusturyalı bir mimardır. 1907’de bölgeye gelmiştir. Bölge adına çok güzel fotoğraflar çekmiştir. Kapadokya’da özellikle çektiği fotoğraflarda büyük zorluklar yaşadığını; çünkü çekimlerde tam neticeye varabilmek için sonradan yapılmış olan duvarlardan arındırma işlemi yaptığını ve bunun da şok zor bir iş olduğunu söylemektedir⁸².

3 saatlik at yolculuğundan sonra Erciyes’in güneyinde derin bir çukurdaki Gereme harabelerine vardıklarını belirtir. Buranın Ürgüp yakınındaki mağaralardan oluşan Göreme ile karıştırılmaması gerektiğini söyler. Bu ismin eski Kapadokyaca’dan gelme olduğunu ve ‘mağara’ anlamına geldiğini söyler.

Rott, Gereme’nin soğuk rüzgârdan korunmuş yüksek dağ manzarasıyla, verimli tahıl tarlaları ve sürekli çağılayan su kaynaklarıyla bilindiğini belirtir.

Buradaki bazilikanın resmedilmesi işinin çok uzun sürmesi sebebiyle Roma krallığı döneminden kalma klasik arkeologlar için çok önem arz eden bu çok ilginç harabeleri inceleme şanslarının kalmadığını söyler.

Rott, burada başka bir vadiden çok kuvvetli bir hava dolaşımının mevcut olduğunu ve kısa süre sonra insanın güneşin ve ayın nerede olduğunu tahmin edemez bir duruma geldiğini belirtir. Oradan, tavanı yarım çökmüş olan bir şapele girdiklerini, buranın içerisinde iskeletler bulunan mezarlarla kaplı bir yer olduğunu ve sürünerek hareket ettiklerini söyler. Buranın çevresinde asma budaklarının ve yabancı armutların bulunduğunu gözlemler. Yine dar bir delikten geçerek kutsanmış insanların olduğu bir yere geldiklerini söyler. Buradaki insanların suyun derinliğinde banyo yaptıklarını ve böylece kutsandıklarını belirtir. Göle çevrilmiş bu şapelin

⁸² Hans Rott, **Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien**, Leipzig, 1908:160-163, 209-213.

duvarlarında mezarların oyulmuş olduğunu ve ölülerini buraya defnettiklerini söyler.

Rott, bu arada karınlarını leziz dediği üzümlerle, her gün yaptıkları şiş kebablarla doyurduklarını ve çok iyi beslendikleri için, merak ve yeni bir şeyler keşfetme arzularını frenleyemediklerinden dolayı tırmanmaktan da yorgunluk hissetmediklerini belirtir. Bu durumu yazar Hamilton'un şu sözleriyle destekler:

“...Bu sıra dışı kentin romansı görünüşü ve çeşitliliğini betimleyecek yeterli bir ifade yok...”⁸³

Ürgüp-Nevşehir yolundan gidildiğinde aynı heybetli yarlardan oluşan vadinin görüleceğini ve burasının Göreme vadisi olduğunu söyler. Göreme’de kaya kiliselerinin sık olduğunu ve inzivaya çekilen keşişlerin yerleşim alanlarının mevcut olduğunu söyler. Buranın Güneydoğu köşesinde büyük ve maalesef kısmen çökmüş durumda at nalı kavisli görünümlü portalin bulunduğunu ve burada Texier’in çizdiği ve anlattığı ve bütün el kitaplarına yansımış olan güzelliklerin görülebildiğini anlatır.

⁸³ Rott, **a.g.e.**: 210.

15. GIULLAUME DE JERPHANION

Fransız yazıt bilimci ve arkeolog olan G. de Jerphanion'un 1907–1912 yıllarında Kapadokya Kaya Kiliseleri adlı anıtsal eseri; kaya kiliseleri, manastırlar ve içindeki duvar fresklerini sanat tarihi açısından sistematik şekilde ele alan ilk büyük çalışmadır. 1958'de Fransız Nicole Thierry ve Catherine Jolivet, rahip Jerphanion'un incelenmesinde bulunmayan kiliseleri neşrederek Kapadokya'nın bugünkü şöhretine erişmesine yardımcı olmuştur⁸⁴

Jerphanion, Sinassos'tan(Mustafa Paşa) Damsa'ya ve Cemil'e gittiklerini söyler. Matchan'dan, Göreme, El-Nazar, Kılıçlar, Tchaouch In (muhtemelen Nevşehir' deki Çavuşin Kilisesi) ve Zelve bağlarını gezmişler. Bize sadece bu yörelerdeki kiliseler hakkında bilgi verir. Göreme'deki 3 ve 8 no'lu şapellerin nerdeyse tamamen yıkılmış, diğerlerinin de yıpranmış olduğunu söyler.

Elmalı Kilisesi'nin ve Karanlık Kilisesi'nin güvercinliğe dönüştürülmüş olduğunu ve içeri girilemediğini belirtir. Sonra Sinassos' a geri geldiklerini ve Suveş'ten Mavrucan'a ve Soghante'ye (Soğanlı Dere) geldiklerini söyler. Mavrucan yakınlarında Kapadokya'nın en eski kilisesini tekrar gördüklerini ve haç şeklindeki yapısını teyit ettiklerini, bu ayrılmış bölgede kiliselerin 1912'ye kadar hasar almamış olduklarını belirtir.

“...Matchan ve Zelve'deki metinler litürjiden (dinsel tören) veya kutsal ifadelerden alıntılarla çok ilgi çekiciler. Ve Zelve ve Göreme yargı çevresi tarafından el konmuş 10. yüzyılın iyi rahiplerinin manzume yapma tutkusunu görerek kesinlikle gülümsenecektir...⁸⁵” der.

Jerphanion, Zelve'nin resim gibi tepelerin ayağında yer aldığını, dar kayalıklı dağ sırtlarıyla ayrılmış, sarp kenarlı dört akarsu yatağının vahşi bir ortamda birleştiklerini söyler. Köyün mağara devrinden kalma gibi görüldüğünü ve birinci

⁸⁴ Guillaume de Jerphanion, **Les Eglises Rupestres de Cappadoce**, Paris, 1932: V-VIII, 570-591.

⁸⁵ Jerphanion, **a.g.e.**: VIII.

akarsu yatağında olduğunu belirtir

Orda, izleri hala görülebilir olan, kilise ve şapel sayısı ile önem taşıyan bir mabetler merkezinin olduğunu söyler. Bazılarının büyük boyutlarda olduğunu ama hep yan köylerden Müslümanlar geldiğinden ötürü çok yıpranmış ve dekorasyonlarından geriye pek bir şey kalmamış olduğunu söyleyerek Müslümanların buraları yıprattığını ifade eder. Bu dekorasyonların nerdeyse tamamen süsleme motifleri eşliğinde kabartmalı boyanmış haçlarla yapılmış olduğunu belirtir. İçlerinde resimlerle işlenmiş birkaç şapelin de olduğunu söyler.

Zelve kiliseleri P. Gransault' nun 1907 ve 1908 yıllarındaki iki seyahatinde ziyaret edilmiş. Bu nedenle Jerphanion burada vakit harcayacağına bu notları kopyalayıp başka yerleri gezmeye karar vermiş.

Güllüdere'nin, Gül Vadisi, köyün güneyindeki Çavuşin Vadisine açıldığını diğer yamacında Zelve'nin bulunduğunu ve dağ yamaçlarının ayırdığı birçok vadiciğin birleşiminden oluşmuş olduğunu söyler. Site 1908 Kasımında P. Gransault tarafından ziyaret edildiği için Jerphanion yazılan şeyleri bir daha yazmak istememiştir. Zaten kendisi bölgede sadece incelenmemiş kilise ve şapelleri incelemiş; yapıları hakkında bilgi vermiştir.

16. R. M. DAWKINS

Dawkins gezdiği yerlerdeki lehçeleri incelemiştir daha çok. Buraların diğer özelliklerine pek değinmemiştir. Kapadokya'nın yayımlanmış ilk güvenilir grameri, Oxford Üniversitesi'nden Dawkins (1871–1955) tarafından hazırlanmıştır. Onun 1909–1911 yılları arasında yaptığı alan çalışmasına dayalı olan, “Modern Greek in Asia Minor. A study of dialect of Silly, Cappadocia and Pharasa.” (*Küçük Asya'da modern Yunanca, Silly, Kapadokya ve Pharasa'nın lehçelerinin bir incelemesi*) adlı eserdir.⁸⁶

Notlarına bu kasabaların nüfuslarını da eklemiştir. Notlarına göre Ürgüp'te 5000 Hristiyan, 10.000 Türk; Nevşehir'de ise 10.000 Hristiyan, 14.000 Türk bulunduğunu belirtir. Buralarda bulunan Yunanların da okullar sayesinde var olduğunu söyler. Ayrıca bu bölgelerde genellikle Yunaca konuşulduğunu belirtir.

Dawkins, Anakü Köyünde Nevşehir'in diğer yerlerinden farklı olarak oyulmuş evlerin bulunmadığını, cadde ve yollarıyla kasabayı andırdığını söyler. Burada çok az bir zaman kaldığı için lehçesini inceleyemediğini söyler.

Kapadokya'nın Helenizm merkezi olan Ürgüp'ün güneyine bir saat uzakta olan Mustafapaşa hakkında da önemli bir bilgi vermez. Arkhélaos'un kitabının ana konusu olduğunu belirtir. Buranın lehçesinin pek de önemli olmadığını eski lehçenin de Yunanlılar hakkında bilgi verdiğini söyler.

Ortaköy'ün lehçesinin de Yunanlılardan etkilenmiş olduğunu; çünkü okulların İstanbul ile hala yakın temasta olduğunu vurgular. Okulda okuyan çocukların içinde babası köyde yaşayanının neredeyse bulunmadığını belirtir. Bölgede Türk etkisinin silik olduğunu söyler. Bu köyün Soğanlı Deresine paralel

⁸⁶ R.M. Dawkins, **Modern Grek in Asia Minor**, Cambridge University Press, 1916: 6–30.

şekilde dar, derin ve zorlayıcı bir vadi üzerinde olduğunu söyler. Burasının taştan oyma ev ve kiliseleriyle ünlü olduğunu belirtir.

Dawkins, Gülşehir'in nüfusunun tahmini sayısının çok yüksek olduğunu belirtir. Hristiyan nüfusun buraya Misti'den geldiğinin söylendiğini vurgular. Gülşehir'in Karavzir tarafından oldukça geliştirildiğini ve süslendiğini ve daha sonra buraya yerel Romanca konuşan Yunan halkının geldiğini söyler.

17. BÉLA HOVARTH

Macar araştırmacı Béla Hovarth, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Budapeřte'deki Turan Cemiyeti'nden ve İstanbul'daki Tahsil-i Sanayi Cemiyetinden aldığı referanslarla Anadolu'da bir seyahate çıktı. İstanbul ve Ankara üzerinden Nevşehir, Niğde, Konya ne Karaman'a kadar at sırtında 2300 kilometrelik bu seyahatte son derece ilginç kültürel, etnografik ve sosyolojik gözlemlerde bulundu. Devlet adamları, aydınlar, subaylar ve sıradan Anadolularla konuştu. Bu belge 1913 yılı Anadolu'sunu anlatan önemli bir belgedir⁸⁷.

Niğde gezisinden sonra yönünü Nevşehir bölgesine çevirmiştir. Melagob (Malokopi) köyüne ulaştıklarını, köyün dört yüz hanelik olduğunu, nüfusunun yarısını Türklerin, yarısını da Rumların oluşturduğunu ve her hanede yaklaşık beş kişinin yaşadığını söyler.

Hovarth, köydeki erkeklerin çalışmak için İstanbul'a veya Avrupa'ya gittiklerini, Rum kemsinin evlerine bakıldığında ise hayat seviyelerinin Türlerden daha iyi olduğunu anlaşıldığını vurgular. Köyde ilk ve ortaokulun bulunduğunu ve altı tane de kilisenin olduğunu belirtir. Buradan ayrılıp üzüm ve kabak tarlalarının arasından geçerek Enegi'ye ulaştıklarını belirtir.

Enegi kasabasının tam ortasında kayadan oyulmuş bir kalenin bulunduğunu, odaların birbirine bağlantılı olduğunu söyler. Bu yapının dışında da önceden görkemli olduğunu düşündüren bir kale duvarının olduğunu gözlemler. Bu kayanın ilk Hristiyanların tehlike anında kullandıklarını, önce Paganlardan sonra da Müslümanlardan kaçıp buraya gizlenmiş olduklarını belirtir. Buradan Göre Köyüne doğru yola çıkarlar. Buranın evlerinin zaten az olan tarım alanlarını daha da küçültmemek için yamaçlara kurulmuş olduğunu ve çok sık olduğunu anlatır.

⁸⁷ Béla Hovarth, **Anadolu 1913**, Çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996: 81–100.

Hovarth, zm bağları ve bahçeler arasından Nevşehir'e geldiklerini belirtir. Kentin nüfusunun yarısının Türk, diğer yarısının Rum olduğunu, şehrin dağın yamacında kurulduğunu anlatır. Nevşehir evlerinin ise verandalı, balkonlu ve sütunlu olduğu için görünümünün çok güzel olduğunu betimler. İnsanlarının kaderciliğe inandıklarını, sakin, uzun ömürlü olduklarını ve ırk karışımından dolayı bu insanların Asya Türklerinden farklı olduklarını söyler.

Türklerin seyahati pek sevmediğinden, st tabaka insanların da genellikle yurt dışını tercih etmelerinden dolayı kendi ülkelerinin güzelliklerinden habersiz olduklarını belirtir.

Yazar, Türk kadınının çok çabuk yaşlandığını bunun nedeninin ise erken evlenme ve çok ocuk sahibi olma olduğunu söyler. Türklerin evlenme geleneklerinin artık Hristiyanlarca da uygulandığını belirtir.

Bölgede dokunan halı ve kilim motiflerinin çok değişik ve yöresel olduğunu belirtir. Hovarth, alışverişte pazarlık etmeyi biraz yadırgar. İslamiyet dini haksız kazancı yasakladığından, Türk tüccarların malın değerine yakın fiyat verdiklerini söyler.

Sulusaray zerinden Hacı Bektaş'a doğru yola koyulduklarını söyler. Hovarth'ta görünüş itibariye ilkel, dağınık, çamurlu, kerpiçten evleri ile sıradan bir köy izlenimi yaratıyor. İslam'ın önemli merkezlerinden biri olduğuna dair bir izlenim vermediğini söyler.

Bektaşiliğin merkezi olan bu sıradan köyde Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir yer tutan Hacı Bektaş'ın yaşadığı bilgisini verir. Osman Gazi'nin düzenli birlikleri kumasıyla birlikte bu birliklere Yeniçeri adını verenin de Hacı Bektaş olduğunu belirtir. Hovarth, burada bu birliklerin kuruluş ve son bulmasıyla ilgili tarihi bilgileri aktarır.

Hacı Bektaş'ın kurduğu tarikatın Şii mezhebine çok benzediğini söyler. Bunun nedenini de kurucusunun İran yakınlarından gelmiş olmasına bağlar. Bunların inançlarında çok serbest olduğunu “...*Ramazanda oruç tutmuyorlar, kadınlar sokakta yüzlerini kapatmıyorlar, gerektiğinde de erkeklerle konuşuyorlar...*⁸⁸” sözleriyle ifade eder. Ama ahlâki değerlere çok önem verdiklerini söyler.

Bektaşî babalarının da çok kültürlü insanlar olduklarını belirtir. Ve dervişler arasında her şeyin iş bölümüyle yapıldığını belirtir. Hacı Bektaş'ın türbesini ziyaret ettikten sonra Kırşehir'e doğru yola çıktıklarını söyler.

⁸⁸ Hovarth, a.g.e.: 99.

18. NAHİT SIRRI ÖRİK

1933'te Nahit Sırrı Örık, aynı Batılı gezginler gibi Toroslardan Kayseri'ye oradan Anadolu'ya ve Edirne'ye kadar bölgeler hakkında derin araştırmalarda bulunan ilk Türk olmuştur. Bu gözlemlerini de eserinde anlatmıştır.⁸⁹

Hacıbektaş'a birkaç gün kalmak ve Çelebiler'le babalar arasındaki rekabetlere ait hikâyeler toplayarak bunların ilhamlarıyla bir büyük hikâyeye yazmak istemiş. Ne çare ki böyle bir hikâyenin Bektaşilik hakkında çok bilgi istediğini söylemiştir.

Örık, Avanos'a ulaştıklarında burası hakkındaki izlenimlerini “...Girerken Kızılırmak'ın soluna düşen ve çıplak tepelere doğru yükselerek taş avlularıyla biraz da Arabistan ve çöl hissi veren bir kasaba. Giriş yönünde bir iki eski cami ve ev var. Biraz ilerleyince Kızılırmak sahiline varılıyor, yeni ve güzel bir köprüden karşı tarafa geçiliyor. Fakat karşı tarafta ancak birkaç bahçe ve ev var. Asıl kasaba, dediğim gibi, girerken sol tarafa düşüyor ve tepelere doğru yükseliyor. Evlerin sonuna kadar çıktım ama çıkarken hala başım fena dönüyordu ve kendimi hiç iyi hissetmiyordum. Fakat temiz hava ve ışıklı gün herhalde hayırlı bir tesir etti ki, eğri büğrü yollardan çarşıya dönerken artık tamamen iyileşmiş bir haldeydim. Bu tepelerde Kızılırmak ve geniş ovalardan tamamen dağın taşlarına gömülmemiş olanların, içleri görünen evlerin umumi manzarası pek hoş...”⁹⁰ diyerek anlatmaktadır.

Örık, Avanos'u oldukça canlı ve halinden memnun bir kasaba olarak bulur. Burada çömlekçiliğin mühim bir geçim kaynağı olduğunu, herkesin iyi kötü bir işi olduğunu ve herkesin hayatını kendi çabasıyla kazandığını söylemektedir. Burada hiç dilenciye tesadüf etmediğini, kasabada elektrik, sinema, eczane, orta mektebin henüz olmadığını söyler. Fakat burada küçük bir dispanserin olduğunu ve yakında bir Halk Evi'nin tesis edileceğini söylemiştir. Hükümet Konağı'nın saltanat zamanından kalma bir eski bir bina olduğunu söyler. Hoparlörle meydana müzik dinletildiğini ve kahvede oturanlar ile dolaşan halkın bunu dinlediğini anlatır.

⁸⁹ Nahit Sırrı Örık, **Anadolu'da Yol Notları, Bir Edirne Seyahatnamesi, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu**, Arma Yayınları, İstanbul, 2000: 133.

⁹⁰ Örık, **a.g.e.**: 133

Örik; “...Avanos bana sevimli ve gelişmeye de uygun bir yer hissini verdi. Amfiteatr şeklindeki evlerinde asude ve latif olduğunu iddia etmeyeceğim ama bu evlerin resamlara çok güzel mevzular verebileceğini şüphe etmiyorum. Kırşehir vilayetinin merkezden sonra en çok nüfuslu (4388)ve mamur yeri...”⁹¹” diyerek Avanos’u anlatır.

İkiye on kala hoparlörlerin feryat ve figanı içinde bu kasabadan hareket ederek yeni bir yola, kuzey yoluna yönelmişler. Göynük, Ortaköy, Genez ve Topaklı köylerinden geçtikten sonra Kayseri yoluna girip, sonra Mucur’dan geçerek Kırşehir’e döneceklerini söylemektedir.

⁹¹ Örik, a.g.e.: 133.

19. İSMAİL HABİB SEVÜK

Fırat'tan Toroslar'a ve Karadeniz bölgesine kadar üç diyarı da gezmiş, tanımış ve gördüklerini kaleme almıştır. Bölgeye gelmiş 1936'da gezi notlarını Cumhuriyet Gazetesinde makale olarak yayınlamıştır⁹².

Sevük, bu gezi sırasında Ürgüp'e uğramış ve Ürgüp hakkında "...Ürgüp'ün taşı yalnız çok değil, başkadır da. Hacı Bektaş taşı bile oradan çıkar. Ürgüp'te onun madeni vardır. Mermer cinsinden; sarı, yeşil, balgami, kurşuni, renk renk ve gayet güzel cila kabul eden bir taş. Her şeyden önce ta orada bir meskendir. Sadece in, kovuk, mağara değil enikonu bir mesken: yumuşak taşı tabiatın eli oydu ve insan eli yonttu. Dağ böğürlerinde tabii ve suni belki yüz binlerce ev buralar alelade mağara değil, kapıları var, pencereleri var..."⁹³ demektedir.

Bunların içerisinde yazın serin, kışın ılık olduğunu "...Ne terlemek ne üşümek; sıcağa orası sayfiye, soğuğa onun içi kaloriferlidir..."⁹⁴ diyerek belirtir. Rutubetsiz olduğu için içindeki havanın kuru olduğunu bu nedenle burada yaşayanların hasta olmadıklarını söyler.

Ürgüp taşının en şaşılaç kısmının peri bacaları olduğunu söyler. "...Tabiatın eli taş ve kayaya ne kadar çeşit çeşit biçim vermiş, bunu orada görmeli..."⁹⁵ Ürgüp'ü şuursuz bir manzaranın şuurlaşması şeklinde anlatır.

Sevük peribacalarının oluşumu hakkında bilgi verir. İnsanların acayip gözlerle baktığı bu peribacalarının oluşumunun çok basit nedenlere dayandığını belirtir. "...Yumuşak taşları, rüzgârlar çarpa çarpa, yağmurlar kamçılara kamçılara, seller oya oya ve güneşin ziyaları da çatlata çatlata aşındırınca sert taşlar, direk gibi, sütun gibi, mahrut gibi ayakta kaldılar..."⁹⁶ Peribacalarının sertin inadı ve yumuşağın erimesi sonucunda doğduğunu

⁹² İsmail Habib Sevük, **Yurttan Yazılar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987: 119–136.

⁹³ Sevük, **a.g.e.**: 119.

⁹⁴ Sevük, **a.g.e.**: 120.

⁹⁵ Sevük, **a.g.e.**: 121.

⁹⁶ Sevük, **a.g.e.**: 123.

söyler. Üstte bulunan sert taşın şemsiye vazifesi görerek alttaki yumuşağı eritmediğini söyler.

Nevşehir hakkındaki izlenimlerini;“...*Kahveci dağının yavaş yavaş alçalan boyun noktası üstünde mahrutu bir tepenin çevresini kucaklayarak kurulmuş bir belde. Evler hep kargir çünkü taş kerpiçten ucuz. Çünkü taş hamur gibi. Ve evler taşları yontarak değil adeta yoğurarak yapılıyor- fakat üstleri hep dam. Şehrin anfi biçiminden dolayı herkesin damını görüyor. Bütün evler kademe kademe sıralar üstünde tiyatro seyircileri gibi durarak bir sahneye bakar gibi karşı dağların temasına dalmışlar. Seyretmek için kurulmuş bir şehri seyrediyoruz...*”⁹⁷ şeklinde dile getirir.

Şehrin toprağının kilsisi olduğunu toprağın biraz altının ise killi olduğunu, o killi tabakanın suları derine indirmedığını ve bu nedenle yeraltlarında su mecmualarının teşekkül etmediğini belirtir. Bu sebepten Nevşehir’de hiç kuyunun olmadığını söyler.

Sevük, “...*Nevşehir’in yeşilliği, şarktaki vadi içinden şimale doğru derenin iki kıyısında, bahçelerle ve sebzeliklerle renk renk ve öbek öbek, uzunlamasına işlenmiş bir kraliçe dilberliği ile serpilip gidiyor. Şehirde arazi dar ve evler sık...*”⁹⁸ diyerek şehrin görünümü hakkında bilgi verir.

Şehrin her yerinde üzüm bağlarının bulunduğunu söyler. Bütün toprağın işlenmiş olduğunu, işlenmemiş bir karış bile toprak bulunmadığını söyler. Ama bu yumuşak toprağın çok da verimsiz olduğunu belirtir. Nevşehir’in bu bereketsizliğin üstesinden güvercinliklerle geldiğini söyler.

“...*Şehrin şarkında Güvercinlik denilen semt; bu ne bir mahalle, ne bir köy; burası apayrı harikulade bir âlem. Vadileri ayıran yalçın kayalar veya vadiler arasında yükselen taş mahrutlar, bunların böğürlerinde insan girecek kadar bir kapı, kapının etrafında ve kayanın cephesinde 15–20 kadar ufak ufak bir süri pencere. Bu pencerelerden güvercinler girip çıkıyor. Fakat bunlar ne kafestir, ne kümestir, ne kovuktur, onların içi beş altı odalı bir apartman katı gibi dağ koyunda taştan oyma koskoca bir dairedir...*”⁹⁹

Sevük, kuşlar ürkmessin diye bütün bu Güvercinlik mıntıkasında silah atmanın, dağcılık yapmanın yasak olduğunu öğrendiğini söyler. Bir güvercinlikten bir kaç yüz kileye kadar gübre alındığını, güvercinliklerden her birinin fiyatının

⁹⁷ Sevük, a.g.e.: 132.

⁹⁸ Sevük, a.g.e.: 134.

⁹⁹ Sevük, a.g.e.: 135.

birkaç yüz sarı altına kadar yükselmiş olduğunu ve her güvenciliğın sahibi namına tapuya bağlandığını belirtir. Herkesin tarlasının güvercinliğe göre olduğunu, güvercin ne kadar çoksa üzümün de o kadar çok olduğunu söyler. “...*Güvercin Nevşehir’de bir kuş değil bir destandır...*¹⁰⁰,”

¹⁰⁰ Sevük, **a.g.e.**: 136.

20. YORGO SEFERİS

1963 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Yunanlı şair Yorgo Seferis, 1950 yılı Temmuzunda Kapadokya gezisi yapar. Ve gezisini 1953'te günlüklerle anlatır¹⁰¹.

Seferis, Korama'ya (Göreme) doğru yola çıktıklarını, çantalarını ise bekçi İsmail'e bıraktıklarını söyler. İsmail'in zevk sahibi olduğunu gösterip, evinin kayadan oyulma kare biçimli, iki odayı kendine göre düzenlemiş olduğunu söyler. Sakladığı imza defterinin sayfalarını karıştırdıklarında ise yılın iyi zamanlarında epeyce ziyaretçinin geldiğini gördüklerini belirtir.

Taraçasının kıyısında bir an oturmuşlar. Önlerindeki manzarayı şöyle anlatır:

“...Önümüzde o çılgın manzara yayılıyordu, anlaşılmasız oyuncaklarla dolu bir yayla gibi. Doğa etkenleriyle ya da insan eliyle işlenmiş, her türden, her biçimden taşlar. Delinmiş, suyla kemirilmiş, kayaya kazılı kapı ve pencerelerle oyulmuş, boşaltılmış taşlar. Kimi zaman yıkık dış duvarlar, karmakarışık bir manastırın hücrelerinde, dolambaçlı mekânlarında gözlerimizi teklifsizce gezdirmemize izin veriyor. Şu son zamanlarda yıkımların bildik utanmazlığıyla karnı değişmiş evler anımsıyorum. Toprağın yazgısının istediği yıkımlar; insan yazgısının istediği yıkımlar. Kış suları, kaya boşluklarını dolduruyor, donuyor, genişliyor ve taşı çatlayıp parçalıyor. İnsan sürüleri çoğu zaman çekirgeler gibi yayılıyor, her şeyi yok ediyor. Böylece yanı başımda, yaşamın ve ölümün çarkı dönüyor...”¹⁰²”

Seferis, yazın ortasında olmalarına rağmen havanın oldukça taze ve diri olduğunu; artan ışığın konilere hafif gri, pembe, altın renkleri verdiğini söylüyor. Gökyüzünün ise hayranlık verici bir mavilikte olduğunu belirtir. Oraya buraya dağılmış, azıcık beyaz toprak bulunduğunu, Kapadokya toprağını bulduğu yerde tutmuş armut ağaçlarının, balkabaklarının, kayısıların, asmaların olduğunu söyler. Seferis, burada bitki örtüsünün pek yoğun olmadığını belirtir. Kendisine eski fotoğraflara göre bitki örtüsü, çok daha azalmış gibi gelmesi karşısında “...Yine de

¹⁰¹ Yorgo Seferis, **Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün (1953)**, Çev. Samih Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995: 18, 77, 84, 86.

¹⁰² Seferis, **a.g.e.**: 18.

kayısıların yoğun sarısı, garip bir canlılık veriyor bu mezarlık görünümüne...¹⁰³” demektedir. Bitki örtüsünün zayıf olmasından ve kaya şekillerinden dolayı manzarayı mezarlığa benzetmektedir.

Yöre hakkındaki düşüncelerini şöyle anlatmıştır:

“...Bu yörede bir süre, sakın biçimde yaşayabilmeli insan. Gördüklerini bir daha görebilmeli, oyalanabilmeli, düşüncelere dalabilmeli, düşünüyü tartabilmeli. Önlenemez biçimde yok olup gitmiş şeylerin yanında, geçmiş bir zamanın tanrısına adanmış bu olağanüstü sunulardan arta kalanları gözlemlene, karşılaştırma olanağınız olmalı. Ve özellikle Yunanlıysanız, daha yakından bakmak istiyorsunuz bu onca uzak uçbeyliğinin kavşağına borçlu olduğunuz şeylere, ya ait olmadıklarınıza- ama ben çok şey borçlu olduğumuza inanıyorum- bu kavşak ki bir pota aynı zamanda, çoğu insanın hiç tanımadığı ve dört akımın, Doğunun, Batının, Kuzeyin, Güneyin karşılaştığı bir pota...

...’Helen Geleneği’ adını verdiğimiz şeyi devinim içinde görme yürekliliğini göstermek gerek; orada küçücük ve unutulmuş bir ayrıntı, ölümsüz sanat yapıtlarıyla aynı önemi taşıyabilir. Bir süredir dilimizden düşmeyen o “şanslı Bizanslılığımız”, ne donmuş, taş kesilmiş bir kutsal şemalaştırmadır; ne de hoşumuza gitmeyen yapıtları önemsizleştirmek için bir bahane. Tersine, durmak bilmez bir düşünceler ve değişik önseziler devinimidir; bir mayalanma, bir süzgeçtir aynı zamanda. Bizans’ta -eski Yunan’da oluğu gibi- varlığından bile haberi olmadığımız ve ruhumuza yabancı sandığımız nice şey var oysa çünkü çoğumuz bugün bile -ne yazık!- yalnızca Akademiden ya da Atina’da Anayasa Meydanı’ndan bakınca gördüklerimizi Yunanlı sayıyoruz. Yoğun biçimde bunları düşünüyor insan burada Helen dünyasının sınırlarında...¹⁰⁴”

Seferis, güneş alçalırken çevrede taş blokların üstünden kayan ışığın renk perdelerine baktığında, tüm manzaranın sanki az sonra devinimsizlikle donup kalacak bir dans için kıpırdandığını ve kulağına sanki anlatılmaz bir ezgi geldiğini söylemektedir. Seferis, bu kadar kısa sürede farkına vardığı bu olayı, daha önce neden anlayamadığını sorar. Ve şöyle söyler: “...Gözkapaklarını yarı kapayınca, Rum keşişlerinin uçsuz bucaksız gömütlüğünün sanki yeniden yaşadığını duyumsuyor insan...¹⁰⁵”

Köylünün birinden Kapadokya’nın en rahat en sakin döneminin parasını satın aldığını söyler. Paranın arka yüzünde bir haç, dört köşesinde de **monogram** olduğunu anlatır (haç üstüne yazılan ve “Hz. İsa yener” anlamını taşıyan monogram).

¹⁰³ Seferis, a.g.e. : 18.

¹⁰⁴ Seferis, a.g.e. : 77.

¹⁰⁵ Seferis, a.g.e. : 77.

Seferis, Kapadokya manastırlarının Doğu Bizans sanatından örnekler veren en önemli yer olduğunu söyler. Bu sanatın özelliğini de şöyle anlatır:

“...Bu sanatın belirleyici özelliği, canlıya, gerçek olana, somuta, elle tutulura yönelmesidir. Dramatik tasvirleri, sahnelemeyi, her zaman soyut zarıflığa ya da papaz işi ve katı bir simgeciliğe yeğ tutar. Canlı ayrıntıyı arar, bir betimlemenin ikincil noktaları üstünde durmayı sever. Anlatıcıdır. Digenis Akritas’ın destanları gibi “çevrimli”dir. İmparatorluğun en uzak köşelerinde gelişir. Kapalı bir sanat değildir. Dünyanın dört bir yanından gelen düşünceleri kabul etmeyi ve işlemeyi bilir. Zaten, unutmayalım ki, tüm Yunanistan, birçok açıdan bir “uçbeyliği”dir, çok uzak bir sınırdır...”¹⁰⁶”

Kapadokya’ya gelen keşişler hakkında ise düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

“...Kapadokya keşişleri, gerçekten başarılı mağara adamları oldular; gidip yerleştikleri sınır-uçbeyliği bölgelerinin gereği idi bu. Ama onları ne denli incellersiniz o denli şaşıyorsunuz, hiçbir zaman entellektüel mağara adamları olmayışlarına. Ciddi ölçüde okuma yazma yoksunu olmaları, en büyük kusurlarıydı; yaptıkları korkunç yazın yanlışları, bunu kanıtlıyor ve bu dönemin yazın tarihi, Kapadokya konusunda küçümser bir sessizliği sürdürüyor. Yine de onların, tıpkı Girit Rönesansı’nın insanları gibi, ukalaca bir bilgilenmeyle yozlaşmamış olmanın avantajına sahip olduklarını söyleyebiliriz...”¹⁰⁷”

Buradan Kayseri’ye giderek seyahatine devam etmiştir.

¹⁰⁶ Seferis, **a.g.e.** : 86.

¹⁰⁷ Seferis, **a.g.e.** : 86.

21. LORD KINROS

Kinross 1951 yılı yaz aylarında, seyahatine gemiyle Karadeniz'den başlar; gezisini Ankara'da nihayetlendirir. Kitabı baştan sona kadar okuduğumuzda, ilk göze çarpan husus, yazarın ziyaret edeceği şehirler hakkında, rehber kitaplardan ve meşhur seyyahların eserlerinden bir takım 'okumalar' yapmış olmasıdır. Bu hususu, kitabın hemen her yerinde görüyoruz. Kinross okura, dersine iyi çalışmış bir 'gezgin' izlenimi vermektedir. Önce, ziyaret edeceği şehir (mekânlar) hakkında İlkçağ'dan XX. yüzyılın başlarına kadar, yazılı olan bilgileri ana hatlarıyla aktarıyor, daha sonra da, daha ziyade Hristiyanlık bakımından kutsal olan yerlerin o zamanki -1951 yılındaki- vaziyetini değerlendiriyor. Bu değerlendirmeleri yaparken, nedendir bilinmez, 'Selçuklu'yu ve 'Osmanlı'yı elinden geldiğince görmezden geliyor¹⁰⁸.

Kinros, İncesu'ya vardıklarında kendilerini fantastik bir ay üzerindeydik şeklinde anlatır. Toprak üzerinde inanılmaz şekillerin oluşmuş olduğunu bunların ya bir doğal afet sonucunda oluştuğunu ya da buraların kurumuş bir okyanus yatağı üzerinde olduğunu düşünür. Sonra buradaki peribacalarının oluşumunu anlatır.

Paul Lucas'ın bunları anlattığında kimsenin ona inanmış olduğunu söyler. Kinros, Lucas'ın sayısını yirmi bin şeklinde ifade ettiği konileri insanların yapmış olduğunu düşünmesinin büyük bir yanlışlığı olduğunu vurgular. Kapadokya Bölgesinin mağara insanların mekânı olduğunu Leo Diaconus ve Skene'den alıntılar vererek açıklar.

Bölgenin mağaralarının çok eski dönemlerde de kullanılmış olabileceğini ama yörenin Hristiyan manastır bölgesi olarak bilindiğini söyler. Kinros, bölge hakkında varsayımlarda bulunur ve Hristiyanlık dönemiyle ilgili biraz tarihi bilgi verir.

¹⁰⁸ Lord Kinros, Kutsal Anadolu Toprakları, Nokta Yayın, İstanbul, 2003: 213-217.

Ürgüp'ün beyaz, pürüzsüz duvarları arasından Göremeye indiklerini söyler.

“...Ufka doğru inip çıkan koniye benzer koniye benzer kayaların ve kayalara benzer konilerin hayhayalini izledikçe zihnim bu şekillerle dolup taşı.”

“Burası ultra modern bir sahne tasarımcısı tarafından algılanabilen ama zaten kendi hareketinin bile manzara değeri taşıdığı bir yer. Burada kasvetli elbiseler giye başlarında küçük köşeli şapkalar taşıyan figürler var. Bir arada toplanmış, sırtların rüzgâra vermiş peçeli kadınlar var. Onların arasında da koni şeklinde peçeler takan düz beyaz lav zemini üstünde eşeğe binen kadınlar var.”¹⁰⁹

İnsanların bu oluşumları ev olarak kullanıp ona kapı, pencere... yapmasına şaşırır. Bu yapıların her yerinden tarihin bir parçasının çıkabilecek gibi durduğunu söyler. *“Buradaki doğanın insanlara özgür hareket alanı bırakmasına rağmen, insanlar garip biçime kendini böylesi mimari yapılarla sınırlamayı seçmiştir”¹¹⁰.* diyerek burada yaşan nedenlerini sorgular. Kinros sonra kiliselerin nasıl yapılmış olduğuyla ilgili bilgiler verir. Bütün mağaralar arasında en dramatik olanının Çavuş mağarası olduğunu söyler. Çavuş mağarasının içinin üzüm ve meyve ağaçlarıyla dolu olduğunu, önceden papazların yaşadığı yerlerin şimdi güvercinlik olarak kullanılıyor olduğunu söyler. Taş manastırların duvarlarındaki XIV. Yüzyıla dayanan resimlerin güzelliğinin hala devam ettiğini söyler.

Yunanlıların Kapadokya'daki varlığını XXI. Yüzyıl başlarına kadar devam ettiğini belirtir. Selçuklular kadar makul olmayan Atatürk'ün onların varlığını bölgede bitirdiğini anlatır.

¹⁰⁹ Kinros, a.g.e. : 215.

¹¹⁰ Kinros, a.g.e. : 216.

22. YAŞAR KEMAL

Yaşar Kemal yaptığı Kapadokya gezisini 1957’de Peribacaları adıyla önce Cumhuriyet Gazetesinde yayımlar sonra 1973’de kitap olarak okuyucularına sunar. Bölgede daha çok efsanelerle ilgilenir¹¹¹.

Ürgüp’e geldiğinde manzarayı, “...Ürgüp bembeyazdı ilk görüşte. Bulut gibiydi. Evler sarı, boz, yeşilimsi büyük bir kara parçasına yapıştırılmış gibiydi. Hani seksen katlı apartmanlar var ya, Ürgüp onlardan birin benziyordu. Kocaman bir Ürgüp üst üste yapılmış, kat kat çıkılmış dev bir apartmandı. Sonra başka bir hal göze çarpıyordu. Ürgüp’ün evlerini dik, kesilmiş gibi kayalığa zincirlerle bağlamışlardı sanki. Ürgüp’ün tepesinde iki büyük kaya asılı. Kayalar düştü düşecek. Adama korku veriyordu...”¹¹² bu sözlerle anlatır.

Kayalığın birinin üstü düzlük olduğunu burada daha önce bahsedilen emirin şatosunun yıkıntısının yerine Ürgüplü oraya bembeyaz bir yapı kondurmuş olduğunu belirtir.

Kemal, Ürgüp’te eskiden çok yetişen kayısının yerini üzümün aldığını söyler. Bu üzümlerin “...kütür kütürü var, başparmak büyüklüğünde olanları, kehribar renklisi, ballısı var...”¹¹³ demektedir. Son yıllarda Ürgüp’e hükümetin bir şarap fabrikası yaptırdığını, önceleri halkın pek istemediğini ama şimdi Ürgüp halkının fabrikayı yaptıranı da, yapana da, işletene de dua ettiğini söyler.

“...Yolu da bir başka buranın Ürgüp’ten çıkınca, çukurdan yükseklerle, bir yaylamsı yere varıyorsunuz. Yol ne toprak, ne afsal, ne de döşeli... kayaları, daha doğrusu arazinin yumuşak taşlarını kesip bir yol açmışlar. Bir zaman sonra peri bacaları başladı. Dünya başkalaştı. Biz kendi dünyamızdan bildiğimiz taştan, topraktan koptuk. Gökyüzü başkalaştı. Bağlar, ağaçlar başkalaştı. Bağların beyaz, ufalmış gibi duran topraktan bir yeşilliği var, fışkırmış gibi... Beyazlıktan, dumanlanarak, su gibi, yapışmış bir yeşillik tütüyor. Bu kurakta, bu yangında bu çölümsü belalı dünyada bu seriliş, bu yeşillik bir büyü gibi...”¹¹⁴ diyerek manzaranın kendinde bıraktığı tesiri anlatır.

¹¹¹ Yaşar Kemal, **Bu Diyar Baştanbaşa, Peri Bacaları 3**, Adam Yayınları, İstanbul, 1996: 58–76.

¹¹² Kemal, **a.g.e.**: 58.

¹¹³ Kemal, **a.g.e.**: 60.

¹¹⁴ Kemal, **a.g.e.**: 61.

Ortahisar'a geldiğinde kendini bir yalnızlıkta hisseder. Toprağın kırılganlığını üzerinden afet geçmişe benzetir.

“...Ortahisar köyü, peri bacaları ormanının ortasında bozkır bomboştur. Kıraktır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalın geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımsı. Ta uzakta, ötelerde belki de göremeyeceğim kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler...”¹¹⁵

Göreme'ye geldiğinde önüne çıkan manzarayı peribacası ormanına benzetir.

“...Göreme'de peribacaları ormanına düştük. Göreme büyücek bir koyakta. Az ilerimizde, aşağılardan büyük bir orman başlıyor. Koyağın yamaçlarından peribacalarının boyları kısalarak. Kendini bir heykel ormanında sanırsın. Öylesine biçimler. ..yürüyen, duran, hemen kalkıp koşacakmış gibi tetikte duran, uçmaya hazırlanan, at, insan, kuş, fil, türlü başlar, kuş başları, kartal kanatları, keşişler.... Seyrederken bütün bunları, dünyayı unutuyorsun...”¹¹⁶

Kemal, burada gördüğü güvercinliklerin bir servet olduğunu söyler. Orta bir güvercinliğin fiyatının 3000–4000 arasında olduğunu söyler. Güvercin gübresinin bu çorak toprağa can verdiğini belirtir. Suni gübrenin toprağa zararlı olduğunu toprağı yaktığını; güvercin gübresinin ise verimi birkaç misli yükselttiğini bu nedenle de çok pahalıya satıldığını söyler. “...Mesela güvercinliğini satan adam, en fakir düşmüş adam sayılır burada...”¹¹⁷

¹¹⁵ Kemal, a.g.e.: 62.

¹¹⁶ Kemal, a.g.e.: 66.

¹¹⁷ Kemal, a.g.e.: 76.

SONUÇ

Hitit, Frig mitolojisinde, volkan tanrılarının oluşturduğu, yağmur ve rüzgâr tanrılarının yumuşak ve sihirli ellerinde biçimlendirdiği Kapadokya planetinde; Nevşehir bölgesi, doğanın yazıp çizdiği ve bize bahsettiği büyümlü bir masaldır. Doğa ve tarihin Dünyada en güzel bütünleştirdiği yerdir. Coğrafi olaylar “peribacalarını” oluştururken, tarihi süreçte, insanlar da, bu peribacalarının içlerine konut oymuş, kilise oymuş ve fresklerle süsleyerek, binlerce yıllık yaşlı medeniyetlerin izlerini taşımıştır günümüze. Nevşehir Kapadokya’nın başkentidir. Ancak, Kapadokya’nın şöhreti günümüzde öylesine artmış ve sınırlarından öylesine taşmıştır ki; Nevşehir’in adı Kapadokya’nın içinde kaybolmaya yüz tutmuştur.

Kapadokya Persler döneminde “Katpatuka” adıyla anılmaya başlamış ve “Katpatuka” iyi at yetiştirilen bölge anlamına gelmiştir. Günümüzde de adının anlamına uygun haralar vardır. Bölgede binicilik de yapılmaktadır.

Kapadokya bölgesi Roma İmparatorluğu’nun baskılarına dayanamayan ilk Hristiyanların bu baskıdan kaçıp yerleştikleri bir bölge olmuştur. Buraya gelen halk burada yaşamaya ve ibadetlerini yapmaya başlamıştır. İmparatorluğun üzerlerine ordu göndermesiyle de yeraltı yerleşim yerleri oluşturup buralara gizlenmişlerdir. O nedenle bu bölgenin Hristiyan halk için ayrı bir önemi vardır. Sonraları İmparatorluk dini serbest bırakmış ve halk yeryüzündeki tuf evlerin içinde yaşamlarına devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Müslüman Arapların saldırıları ve yağmaları karşısında buralara sığınmışlar. Bu nedenle Hristiyan dininin merkezlerinden de sayılabilir.

Bölgeyi Batıya ilk tanıtan seyyah Lucas’tan sonra bölgeye, Avrupalı seyyahlar XIX. Yüzyılda daha çok bilimsel amaçlarla araştırmalar yapmaya gelmişler ve bu değişik jeolojik yapı karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. İngiliz Seyyah W.F. Ainsworth, volkanik vadinin gerçek dışı görünümünü şöyle aktarır: “...Nehir boyunca uzanan bir vadiden geçtikten sonra, kendimizi birden bire sonsuz bir karmaşa halinde çevreleyen koni ve sütun biçimli kayalardan oluşan bir ormanda bulduk...”

1837 yılı Temmuz’unda bölgeye gelen ünlü İngiliz jeologlarından W.J. Hamilton “...*Kelimeler bu olağanüstü yörenin görünümünü anlatmaya yetmemektedir...*” diyerek Texier’in görünüşüne katılmaktadır. 1838 Ekim’inde Prusyalı ünlü Feldmareşal Moltke, Kayseri’den Nevşehir’e giderken Ürgüp’e uğramış; “...*Dimdik ve mağaralarla garip bir şekilde oyuk oyuk olmuş bir kayalığın üzerindeki eski bir kale, kasabanın tepesinden bakıyordu. Ürgüp’ün evleri taştan, son derece zarif yapılmıştır...*” diyerek yörenin karakteristik dokusuna dikkat çekmektedir.

İngiliz W.J. Hamilton ise; “...*Kelimeler bu olağan üstü yerin görüntüsünü tasvir etmeye yeterli değildir...*” cümlesi ile hayranlığı belirtir. Bilimsel araştırmalar ve yayınlar 19.yüzyılın sonlarında başlamıştır. Kapadokya bölgesinin fiziki yapısının analizi ve tarihi kaynaklarının tanıtılması, dil özelliklerinin incelenmesi A.D. Mordtmann, W.M. Ramsey, J.R.S. Sterret ve Ch. Texier gibi bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. 1907–1912 yıllarında G. de Jerphanion’ın Kapadokya Kaya Kiliseleri adlı anıtsal eser; kaya kiliseleri, manastırlar ve içindeki duvar fresklerini sanat tarihi açısından sistematik şekilde ele alan ilk büyük çalışmadır.

Gelen bu seyyahlar sayesinde bölgenin o dönemdeki coğrafi, ekonomik özelliklerini, nüfus yapısını, halkın kültürel özelliklerini öğrenebiliyoruz.

Hristiyanlığın doğup geliştiği yer olması dolayısıyla Hristiyanların ilgi odağı olmuştur bölge. Bizim burada belirlediğimizden çok daha fazla Hristiyan seyyah olduğu biliniyor. Ama kütüphanelerimizde kaynak sıkıntısı olduğundan belirlenen birçok kaynağa ulaşamadı. Ulaşılan kaynaklarda da çeviri sorunu yaşandı. Bu sınırlılıklar çerçevesinde ulaşıp, çevirisi yapılan kitaplar düzenlenip içerik dışındaki ayrıntılar, kilise ayrıntıları... tezin içeriğinde yer almayıp tez düzenlenmesi yapılmıştır.

Bir sorun da eskiden kullanılan yer isimlerinin bu günkü karşılığının bulunması olmuştur. Bu konuda bazı köy isimlerinde internette yetersiz kalmıştır.

Bahsi geçen seyyahların ilgilendikleri şeyler görevlerine, branşlarına ve ilgilerine göre bahsettikleri şeyler de değişiklik göstermektedir. XX. yüzyıla kadar

gelen seyyahların hepsi Hristiyan olduğu için bazen verdikleri bilgilerin de göreceli olduğunu eserlerindeki bilgilerinden görebiliyoruz.

1936’da İ.H. Sevük ve N.S. Örik’ün gezi yazıları Türklerin gözünden Kapadokya’yı gösterdiği için önemlidir. Bu nedenle kapsama dâhil edilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

1. AINSWORTH, William Francis (1842), *Travels and Researches Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia* (I.c.), Londra: y.y.
2. BARTH, Heinrich (1860), *Reise Von Trapezunt durh die nördliche Halfe Kleinasiens nach Scutary*, Gotha: y.y.
3. CHANTRE, Ernest (1898), *Mission en Cappadoce 1893-1894*, Paris: y.y.
4. DAWKİNS R.M. (1916), *Modern Grek in Asia Minor*, Cambridge: at the University Press
5. DERNSCHWAM, Hans (1987), *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev. Yaşar Önen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
6. GÖRMEZ, Kemal (2002), *Kapadokya'da Mevcut Durum Raporu*, y.y.
7. GÜNEY, Emrullah (1988), *Nevşehir İli 'Kapadokya'*, y.y.
8. GÜNEY, H. ve GÜNEY, E. (1974), *Nevşehir İli*, İstanbul, y.y.
9. KİNROS, Lord (2003), *Kutsal Anadolu Toprakları*, İstanbul: Nokta Yayıncılık
10. MOLTKE, Von Helmuth (1969), *Moltke'nin Türkiye Mektuparı* (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul: Yükselen Matbaası

11. JERHANION De Guillaume (1932), *Les Eglises Rupestres de Cappadoce*, Paris: y.y.
12. HAMILTON, Willam J. (1842), *Researchers in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account for their antiquities and geology* (c.II), (Çev. Ayşe Sümer), Londra : y.y.
13. HOVARTH, Béla (1996), *Anadolu 1913* (Çev. Tarık DEMİRKAN), İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları
14. KEMAL, Yaşar (1996), *Bu Diyar Baştanbaşa, Peri Bacaları 3*, İstanbul: Adam Yayınları
15. LUCAS, Paul (1720), *Fait en M. DCCXIV, &c. Par ordre de Louis XIV. Dans la Turquie, L'Asie, Sourié, Paletsine, Haute et Basse Egypte* (c.I), (çev. Samih Rifat), Amsterdam: y.y.
16. MORDTMANN, D.A. (1925), *Anatolien Skizzen und Reissebriefe Aus Kleinasien, Hannover*: y.y.
17. OBERHUMMER, R. ve ZİMMERER, H. (1899), *Durch Syrien und Kleinasien Reiseschilderungen und Studien*, Berlin: Arma Yayınları
18. ÖRİK, Nahit Sırrı (2000) *Anadolu'da Yol Notları, Bir Edirne Seyyehatnamesi, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu*, İstanbul: y.y.
19. ÖTÜGEN, Yıldız (1987), *Göreme*, Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları
20. RAMSAY, W.M. (1897), *Impressions of Turkey During Twelve Years' Wanderings*, London,: y.y.

21. ROTT, Hans (1908), *Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leibzig: y.y.
22. SCHWINITZ, Hans-Herman Graf Von (1908), *Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leibzig: y.y.
23. SEFERİS, Yorgo (1995), *Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün (1953)*, (Çev. Samih Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
24. SEVÜK, İsmail Habib (7 Temmuz 1936), “Yurttan Yazılar, Ürgüp’te Peri Bacaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
25. STERRETT J.S. Sitlington (1885), *Archaeological Journey Asia Minor*, Boston: y.y.
26. STERRETT J.S. Sitlington (1888), *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Boston: y.y.
27. TEXIER, Charles (1882), *Asie Mineur, Description Geographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnése d’Asie par Charles Texier* (çev: Samih Rifat), Paris: Librairie de Firmin- Didot et C
28. <http://www.info@nevsehir.bel.tr/index.php-45k-2007/04/20> (20.04.2007)
29. <http://www.devetonline.com/turkiye/nevsehir> 2007/04/20 (20.04.2007)
30. <http://www.avanosevi.com/tr/avanos1.html> 2007/04/22 (22.04.2007)

- 31.** http://www.hacibektasdernegi.org/haci_bektas_ilcesi. html 2007/04/22
(22.04.2007)

EKLER

EK I. Paul Lucas (peribacaları)

EK II. Ainsworth (peribacası)

EK III. Roman Oberhummer- Heinrich Zimmerer

EK IV. Oberhummer-Zimmerer (Eski Nevşehir)

EK V. Oberhummer-Zimmerer (Ürgüp)

EK VI. Hans-Herman Graf Von Schweinitz (Ürgüp)

EK VII. Schweinitz (Nevşehir’de bir aile)

EK VIII. Schweinitz (Ürgüp)

EK IX. Schweinitz

EK X. Hans Rott (Mustafapaşa)

EK XI. Rott (Göreme Kiliselerinden bir Resim)

EK XII. Rott (Elmalı Kilise)

ÖZGEÇMİŞ

18.03.1979 tarihinde Kayseri’de doğdum. 1990’da Barbaros İlkokulu’nu, 1993’te Pınarbaşı Lisesi’nin Orta Okulunu, 1996’da İzmir Buca Lisesi’ni bitirdim. 1996 yılında kazandığım Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümünü 2000 yılında bitirdim.

2000’de Niğde Üniversitesi’nde Yakınçağ Bilim Dalı yüksek lisansını kazandım. Aynı yıl Kayseri’ye sınıf öğretmeni olarak atandım. Bu nedenle bıraktığım yüksek lisansa 2006’da yeniden başladım. Halen Nevşehir’de sınıf öğretmenliği yapıyorum.

Evli ve bir çocuk annesiyim. Kitap okumaktan hoşlanırım. İyi derecede bilgisayar kullanabiliyorum. Orta derecede İngilizce biliyorum.

Meliha KARAKAYA